

Zbornik radova 10

Rehabilitacija žrtava torture i nasilja

Zbornik radova X

Rehabilitacija žrtava torture i nasilja

Impresum

Zbornik radova
Knjiga 10.

Izdavač: *UG Vive Žene*
Za izdavača: *Jasna Zečević*
Urednica: *Amra Muradbegović*
Lektorica: *Dijana Delalić*
Recenzent: *Zihnet Selimbašić*
Grafička priprema: *www.design.com.ba*
Štampa: *OFF- SET, Tuzla*
Tiraž: *200 primjeraka*

Tuzla, septembar 2022. god.

Sadržaj

- **Predgovor** 5
Jasna Zečević,
predsjednica UG "Vive Žene"
- **Izvod iz recezencije** 7
Prof.dr.med.sci Zihnet Selimbašić
- **Reakcije marginaliziranih grupa na pandemiju Covid-19 i pregled stanja njihovih potreba** 9
Elmir Ibralić, dipl. pedagog-psiholog,
certificirani REBT psihoterapeut
- **Od bespomoćnosti do nade za zaštitom i sigurnosti** 39
Zvezdana Aličić, dipl. pedagoginja-psihologinja,
savjetnica u tjelesnoj psihoterapiji
- **Grupni socijalni rad u sigurnoj kući Vive Žene** 59
MA Selma Tufekčić, socijalna radnica
- **Zaštita najboljeg interesa djeteta kroz postupak posredovanja i razvod braka** 73
MA Selma Tufekčić, socijalna radnica,
Amila Berbić, diplomirana pravnica

Five žene

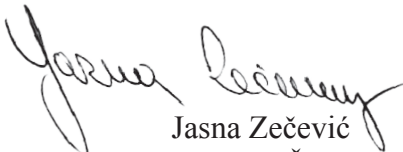

Predgovor

Jubilarno deseto izdanje Zbornika radova “Rehabilitacija žrtava torture i nasilja” je, u smislu njegove pripreme, objavljivanja kao i samoga sadržaja radova, uveliko obilježeno uvjetima krize tokom perioda pandemije kojima smo svjedočili u protekle tri godine. Vive Žene je i u vrijeme ovog, po mnogo čemu, specifičnog, kriznog razdoblja sa svim svojim mogućnostima i potencijalima bilo posvećeno svojoj misiji – psihosocijalnoj pomoći ranjivim osobama i skupinama u našem društvu i njihovoj rehabilitaciji. Zasigurno da su nove okolnosti izazvane pandemijom stvorile i nametnule mnoge izazove koji su zahtijevali potpunu posvećenost i predanost. Ovo je osobito bilo zbog toga što su se za mnoge probleme, kako one koje se tiču same organizacije našeg rada, tako i onih koji su u vezi sa specifičnim psihosocijalnim poteškoćama pojedinaca koje su izazvane pandemijom i promjenama u svakodnevnom životu koje je ona prouzročila, rješenja morala iznalaziti “u hodu”. Rezultat toga jesu i nova znanja, umijeća i sposobnosti koje smo kao organizacija stekli u proteklom periodu i to kroz različite oblike organizacijskog učenja i djelovanja. Dio tih saznanja stavljamo i na uvid javnosti kroz radove predstavljene u ovom Zborniku, a kojima njihovi autori u najvećem dijelu obrađuju neke od najznačajnijih problema u području psihosocijalnog tretmana kao i području socijalnog rada u okviru djelovanja Vive Žene, Tuzla u kontekstu pandemijskog perioda i stanja.

Sa zadovoljstvom možemo naglasiti i da objavljivanje novoga izdanja Zbornika posmatramo u kontekstu naše zadaće i naših namjera u vezi s dijeljenjem znanja tj. upoznavanjem

šire društvene i stručne javnosti sa dijelom naših iskustava i prakse, koje smo stekli i koja stječemo kroz naš stalni predani rad. Ovo svakako pokazuje i našu spremnost i otvorenost za suradnju sa svim zainteresiranim u vezi s narednim brojevima Zbornika. U tome duhu, i uz zahvalu autorima i recenzentu i svima drugim koji su doprinijeli pojavljivanju ovog broja, prepuštamo Vas čitanju spomenutih radova.

Jasna Zečević
predsjednica UG Vive Žene

Izvod iz recenzije

Zbornik radova 10 „Rehabilitacija žrtava torture i nasilja“ sadrži tekstove o psihosocijalnim problemima osoba i razumijevanju nasilja u porodici, reakcije i potrebe marginiziranih grupa u društvu tokom pandemije izazvane infekcijom Covid-19, od bespomoćnosti do uspostavljanja sigurnosti tokom tretmana i značaja socijalnog rada i zaštite najboljeg interesa djece kroz socioterapijske postupke i situacije. Terapeuti UG Vive Žene kroz istraživački i praktični terapijski rad iskazuju kontinuirani doprinos i pomoć žrtvama nasilja i rizičnim grupama. Na ovaj način terapeuti i stručnjaci UG Vive Žene ostavljaju trajni doprinos i pokazuju sa koliko elana i truda su uključeni u rad u ovoj ustanovi. Tekstovi su stručni, poticajni, te mogu terapeutima, pomagačima, volonterima i svima koji se bave prevencijom, zaštitom mentalnog zdravlja pomoći da bolje razumiju osobe izložene nasilju i probleme savremenog društva. U ovom zborniku je ukazano i na značaj intenzivnog socijalnog angažmana u rješavanju problema djece i osoba koje borave u ovoj ustanovi. Autori tekstova u ovom zborniku iznose svoj rad i stručnost koju su stekli višegodišnjim radom i edukacijom koju posjeduju. Vjerujem da će biti još zbornika i tekstova koji će ugledati svjetlo dana iz ove respektabilne ustanove.

Prof.dr. Zihnet Selimbašić

REAKCIJE MARGINALIZIRANIH GRUPA NA PANDEMIJU COVID-19 I PREGLED STANJA NJIHOVIH POTREBA

Elmir Ibralić, dipl. pedagog-psiholog, certificirani REBT psihoterapeut

UVOD

Ideja o procjeni stanja i pružanja prve psihološke podrške marginaliziranim grupama tokom pandemije uzrokovane pandemijom Covid-19 javila se spontano.

Bio je to hitri odgovor organizacije Vive Žene i odluka da se sa krizom koju je izazvala pandemija borimo na aktivan način, preduzimajući sve ono što smo mislili da je neophodno kako bismo, s obzirom na kontekst i dostupne resurse, bili na usluzi našim korisnicama. Intervjuisanje je sprovedeno u periodu od polovine mjeseca marta do polovine maja 2020. godine.

U radu će se najviše govoriti o reakcijama marginaliziranih skupina na krizu izazvanu pandemijom Covid-19. U tom smislu, naglasak ove procjene stavljen je isključivo na njihove lične reakcije, odnosno njihov lični doživljaj na pandemiju, te posljedice koje je ostavila na njihove živote. Procjenom su obuhvaćene emocionalne reakcije, iskustava o pristupu institucijama za zaštitu njihovih prava, prisustvu nasilja, te generalnom osjećaju sigurnosti na lokalnom nivou.

Važan fokus procjene je stavljen i na mehanizme prilagodbe na krizu, odnosno, odbrambene mehanizme korištene tokom trajanja restriktivnih mjera. Nastojat će se skrenuti pažnja društvene zajednice o važnosti solidarnosti i razvijanja empatije prema ovoj populaciji prema kojoj društvo obično ne pruža i ne pridaje dovoljno pažnje ni brige.

1. TEORIJSKI OKVIR

1.1. Psihološka kriza i model kriznih intervencija

Krize mogu imati značajne posljedice na dobrobit, funkcioniranje i zdravlje pojedinaca koji su njome pogođeni. Tipični efekti uključuju stres, strah, neizvjesnost, fizičke i psihičke probleme povezane s traumom. Uticaji katastrofe na zdravlje opsežno su proučavani, a posljednjih decenija sa naglaskom na mentalno zdravlje i posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) - (Michel L. A. D'uckers, C. Joris Yzermans, Wouter Jong, and Arjen Boin, 2017).

Riječ „kriza“ je grčkog porijekla a označava problematičnu, prijelomnu tačku povezanu s potrebom donošenja odluke. Sama ova riječ u društvu često nosi negativan predznak i inače se doživljava kao pojam koji sa sobom nosi neku prijetnju ili opasnost. Kriza se još može definisati i kao: akutni poremećaj psihološke homeostaze u kojem su uobičajeni mehanizmi suočavanja zatajili i gdje postoje dokazi o nekoj nevolji i funkcionalnom oštećenju. To je subjektivna reakcija na stresno životno iskustvo koje ugrožava stabilnost pojedinca i sposobnost snalaženja ili funkcioniranja. Glavni uzrok kriza je intenzivno stresan, traumatičan ili opasan događaj, uz kojeg su također neophodna dva druga uslova: (1) pojedinačeva percepcija događaja kao jednog od uzroka značajnog uznemirenja i/ili poremećaja; i (2) nesposobnosti pojedinca da razriješi to ometanje uobičajenim mehanizmima suočavanja. Kriza se također odnosi na “uznemirenost stabilnog stanja”. Često ima pet komponenti: opasan ili traumatičan događaj, ranjivo ili neuravnoteženo stanje, precipitirajući faktor, aktivno krizno stanje bazirano na osnovu percepcije osobe i sposobnost rješavanja krize. (Roberts, 2005)

Caplan (1961, 1964) je bio prvi kliničar koji je opisao i dokumentirao četiri faze kriznih reakcija: početni porast

napetosti zbog emocionalno opasnog događaja koji izaziva krizu; povećani poremećaji svakodnevnog života zbog pojedinčeve zaglavljenosti i toga što ne može brzo riješiti krizu; brzo povećavanje tenzija jer pojedinac ne uspijeva riješiti krizu uobičajenim metodama rješavanja hitnih problema i; osoba pada u depresiju ili mentalni kolaps ili djelomično rješava krizu korištenjem novih metode suočavanja.

Brojni modeli praksi kriznih intervencija su objavljivani godinama, međutim, postoji jedan model krizne intervencije koji nadograđuje i proširuje ostale modele. To je teorija, Caplan (1964), Golan (1978), i Lindemann (1944): R-SSCIM (Roberts, 1991, 1995, 1998, 2005). Ona praktično predstavlja primjer stepenastog plana za odgovor na krizu koji ima široku primjenu u spektru kriznih situacija.

Konceptualizirajući proces kriznih intervencija, Roberts (1991, 2000, 2005) je identificirao sedam kritičnih faza kroz koje klijenti obično prolaze tokom krize: stabilizacija, rezolucija i ovladavanje (slika 1). Ove faze, navedene u nastavku, su bitne, uzastopne, a ponekad se i preklapaju u procesu krizne intervencije:

1. temeljno planiranje i sprovođenje biopsihosocijalne i smrtonosne/neizbježne procjene opasnosti;
2. uspostavljanje psihološkog kontakta, brzo uspostavljanje odnosa saradnje;
3. identificirati glavne probleme, uključujući precipitatore krize;
4. podsticanje traganja za osjećanjima i emocijama;
5. generiranje i istraživanje alternativa i novih strategija suočavanja;
6. obnavljanje funkcioniranja kroz implementaciju akcionog plana;
7. planiranje dodatne sesije i dodatnih aktivnosti.

1.2. Stres i strategije suočavanja

Stres predstavlja reakciju ili odgovor našeg organizma na neki vanjski ili unutarnji podražaj koji prijeti da naruši našu emocionalnu, kognitivnu i tjelesnu homeostazu. U pandemiji Covid-19 strah od zaraze i mjere izolacije predstavljaju stresogene faktore koji od pojedinca zahtijevaju da ulože značajan napor kako bi se prilagodili novom načinu života. U zavisnosti od karakteristika ličnosti pojedinca, specifičnosti konteksta u kojem neko živi, strategija upravljanja stresom te ranijim iskustvima, zavisit će i lična procjena stresogenih faktora te sam izbor ponašanja koje će pojedinac koristiti kako bi se prilagodio novonastaloj situaciji. Prema Lazarusu i Folkmanovoj (1984) razlikuju se dva tipa suočavanja sa stresom: suočavanje usmjereno ka problemu i suočavanje usmjereno na emocije. Suočavanje usmjereno na probleme uključuje aktivnost, tj. rješavanje problema ili poduzimanje akcije pa se ovaj način uglavnom koristi kad osoba procijeni da može kontrolisati ishode stresnog događaja, dok suočavanje usmjereno na emocije prevladava u situacijama koje se procjenjuju nekontrolabilnima. Funkcija suočavanja usmjerenog na problem je mijenjanje odnosa osobe i okoline direktnim djelovanjem ili kognitivnim restrukturiranjem, dok je funkcija emocijama usmjerenog suočavanja smanjivanje stresnog doživljaja i/ili promjena interpretacije događaja. U literaturi se spominje još jedna strategija suočavanja, a to je izbjegavanje. Izbjegavanje kao još jedan oblik suočavanja odnosi se na skretanje pažnje od izvora stresa ili nereagirane na stresor (Kohlmann i sur., 1996; prema Tešanović, 2012). Ovdje možemo uvrstiti nepoduzimanje akcija usmjerenih na problem, negiranje događaja, osamljivanje i izbjegavanje kontakata s vanjskim svijetom, potiskivanje emocija, prekomjerno konzumiranje alkohola i droga itd. (Župan, 2011).

2. SVRHA I CILJEVI PROCJENE

Svrha procjene je bila pružiti psihosocijalnu kriznu pomoć putem telefona za vrijeme globalne krize našim korisnicima koji spadaju u marginalizirane grupe, onima kojima je život otežan i u normalnim okolnostima. Željeli smo prije svega našim pozivima učiniti human gest i poslati im poruku da nisu zaboravljeni i da nisu sami, što se na kraju ovog istraživanja pokazalo kao jedan od najvažnijih zaključaka. Ciljevi procjene su:

- Utvrditi psihosocijalne reakcije marginaliziranih grupa (žena i muškaraca žrtava nasilja i rata) nastalih usljed izolacije izazvane pandemijom Covid-19 virusa i njihova prava
- Ispitati zastupljenost diskriminacije, nasilja i povrede ljudskih prava u zajednicama u kojima žive
- Utvrditi stepen zadovoljstva mjerama zaštite i osjećaja sigurnosti od strane lokalnih vlasti
- Ustanoviti kojim mehanizmima odbrane se ispitanici najviše koriste za vrijeme izolacije

2.1. Metoda procjene i način obrade podataka

Tokom ove procjene korištena je metoda razgovora putem telefona pomoću strukturiranog intervjua konstruisanim posebno za ovu namjenu. Radi se o kombinaciji kvantitativne i kvalitativne analize.

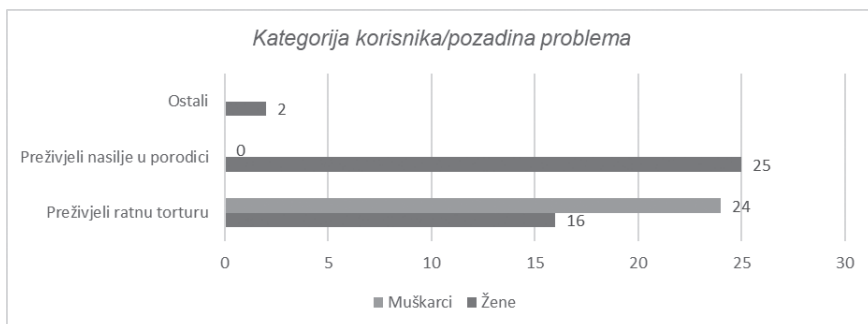
Upitnik se sastojao iz dva dijela. Prvi dio je bio sačinjen od devet pitanja koja se tiču demografskih podataka kao što su spol, obrazovanje itd. Drugi dio upitnika je bio sačinjen od trinaest glavnih i sedam potpitanja koja su se generalno odnosila na procjenu zatečenog stanja i procjenu njihovih potreba. Pitanja su bila kombinirana od otvorenih, poluotvorenih i pitanja zatvorenog tipa. Osobe koje su obavljale intervjue su stručne

osobe UG Vive Žene sa praktičnim iskustvom u ovom polju. Za obradu podataka korišten je SPSS program putem kojeg je izvršena kvantitativna i kvalitativna analiza podataka. Kvalitativna obrada se vršila kod otvorenih pitanja na način da su sintetizirani svi odgovori interpretirani na osnovu glavnih značajki vezanih za svako pitanje koje su se ponavljale više puta u odgovorima.

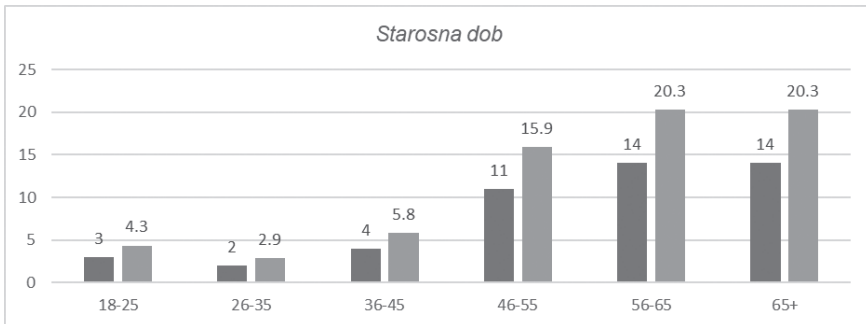
2.2. Korisnici - uzorak

Analizom je obuhvaćen uzorak od ukupno 67 ispitanika, 44 osoba ženskog i 23 osobe muškog spola, od 18 do preko 65 godina starosti. Veći dio korisnika ženskog spola su između 46-55 godina starosti, dok je osoba muškog spola bilo najviše između od 56-65 godina starosti. Osobe koje su intervjuisane nastanjene su na području Tuzlanskog kantona, sjeveroistočne Bosne i Brčko distrikta BiH.

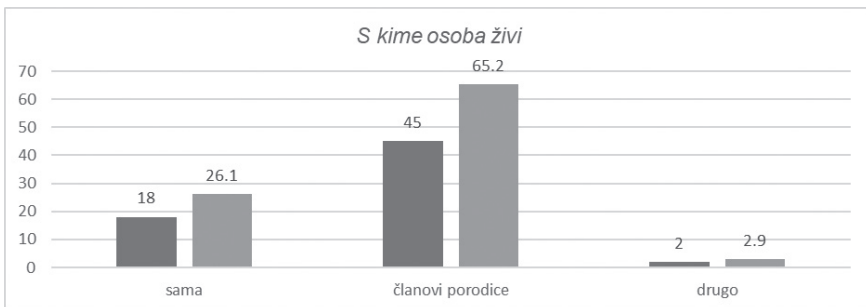
Pod kategorijom korisnika se podrazumijeva njihova problematika zbog koje su se obraćali u Vive Žene. U najvećem dijelu se radi o osobama koje su prošle kroz teška ratna iskustva, njih 40, i to 24 osobe muškog i 16 osoba ženskog spola. Druga kategorija se odnosi na osobe sa iskustvom nasilja u partnerskim vezama, njih 25 i sve su ženskog spola. Posljednju kategoriju čine osobe koje zbog drugih razloga dolaze na psihosocijalni tretman.

Grafikon 1

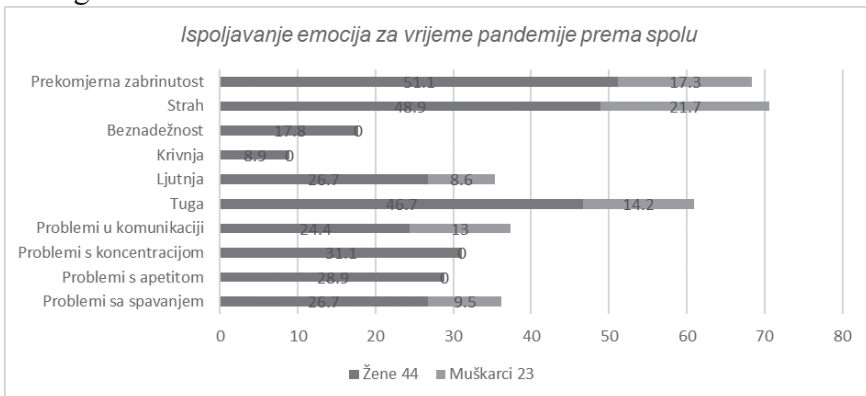
Grafikon 2

Grafikon 3

3. REZULTATI PROCJENE

Kada su u pitanju emotivne reakcije koje su bile prisutne u momentu početka pandemije, ispitanici su ponudili sljedeće odgovore:

Grafikon 4

Iz tabele je vidljivo da je preko polovine ispitanica, odnosno 51,1%, osjećalo prekomjernu zabrinutost početkom i u toku pandemije. Skoro u istoj mjeri su osjećale emociju straha i tuge (strah 48,9% i tuga 46,7%). Slijede problemi sa koncentracijom trećina ispitanica odnosno 31,1%, zatim problemi sa apetitom 28,9%, problemi spavanjem i ljutnjom su u istom obimu bili prisutni 26,7%, a problemi u komunikaciji 24,4%, osjećanje beznadežnosti 17,8% i krivnje 8,9% su na posljednjem mjestu.

Kada je riječ o ispitanicima muškog spola, najveći broj njih je izjavilo da osjeća strah, prekomjernu brigu, tugu i probleme u komunikaciji. Kada se posmatraju odgovori žena i muškaraca, najprije se zapaža da muškarci u manjoj mjeri izražavaju emocije, tj. da izražavaju manji spektar emocija od žena i u manjem intenzitetu. Ono što je također bilo očekivano za ispitanike muškog spola je da izražavaju veću ljutnju, pošto je ova emocija socijalno prihvatljivija i tipičnija za muškarce. U našoj procjeni to nije bio slučaj, dok kod ispitanica ženskog spola ljutnja zauzima važno mjesto. Zanimljivo je to što muški ispitanici niti jedan nisu prijavili problem sa apetitom, osjećanjem krivnje i beznadežnošću, dok su ženski ispitanici u značajnom procentu prijavili postojanost ovih emocija. Kod muškaraca je strah bio dosta manje izražen nego kod žena, što ide u prilog stereotipnoj slici muškaraca kod kojih je strah društveno neprihvatljiva emocija. Tuga je još jedna emocija koja je kod muških ispitanika bila dosta manje izražena u odnosu na ženske ispitanice. Zanimljivo je i to što ne postoji niti jedna emocija ili simptom u kojim muški ispitanici prednjače u odnosu na žene. Jedan od faktora koji su mogli bitno uticati na ovakvu sliku stanja je neujednačen, odnosno manji uzorak muških ispitanika.

3.1. Uticaj pandemije Covid-19 na mentalno zdravlje korisnika Vive Žene

Među prvim pitanjima upućenim ispitanicima odnosilo se na uticaj pandemije na njihovo mentalno zdravlje. Ovo je pitanje otvorenog tipa, a sintezom odgovora podijelili smo ih u nekoliko kategorija:

- Pandemija kao prijetnja psiho-fizičkom integritetu pojedinca i porodici
- Pandemija kao uzročnik različitih neprilagođenih reakcija i anksioznih stanja te kao podsjetnik na rat
- Pandemija kao pojačivač konflikata i nasilja u porodici
- Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti prilagodbe na krizu

3.1.1. Pandemija kao prijetnja psiho-fizičkom integritetu pojedincu i porodici

Pandemija je neminovno kod mnogih osoba direktno prouzrokovala štetne posljedice po psiho-fizičko zdravlje i egzistencijalne probleme u vidu osjećaja izoliranosti i samoće, strahova, materijalnih gubitka i sveukupnog zastoja u skoro svim životnim oblastima. Mnogi su doživjeli ovu situaciju kao veoma ozbiljnu i ugrožavajuću, u nekim slučajevima i kao realnu prijetnju ekonomskom i psihičkom životu.

Izolacija kao mjera zaštite od virusa čini se da ostavlja najveće posljedice na psihičko ali i fizičko zdravlje naših ispitanika. Najveći broj njih je upravo izjavilo da najviše staha i anksioznosti proizvodi upravo ova mjera koja usljed izolacije čini da se osobe osjećaju nesigurno kada nisu u kontaktu sa drugim ljudima. Muška osoba preživjela torturu objašnjava kako pandemija utiče na njegov život: „*Stanje mi*

se pogoršalo. Ne spavam, strah me šta će da bude. Radim i dalje ali smanjeno ... a teško mi je i zbog ruke... pogotovo mi teško pada izolacija.“

Ili druga ispitanica koja pokazuje brigu za bolesnu kćerku: *„Loše. Bolesna sam a primorana čekati satima da podignem lijekove. Kretanje je ograničeno, posla nema. Nisam se toliko za sebe uplašila već za djecu. Kćerka ima epilepsiju.“*

Jedan od veterana izjavljuje kako nije primijetio da pandemija loše utiče na njegovo mentalno zdravlje ali da jeste primijetio da se njegovo zdravstveno stanje iznenadno pogoršalo, a bio mu je uskraćen pristup hitnoj medicinskoj pomoći zbog mjera opreza.

U mnogim odgovorima se može primijetiti efekat šoka i zatečenosti jer ih je pandemija zatekla u specifičnom kontekstu (slično kao iznenadna smrt bliske osobe), kao i kod svih globalnih kriza kao što su prirodne katastrofe ili rat. Svako je doživio pandemiju i izolaciju na specifičan način, uglavnom nespremno, neadekvatno, u strahu za sebe i svoje bližnje zbog potencijalnog ili stvarnog gubitka posla, zdravlja, sigurnosti: *„Ona panična kupovina hrane me podsjetila na moju prošlost i neimaštinu, na težak život koji sam imala.“* Ili odgovor druge ispitanice: *„Ograničenost kretanja mi je najteže pala, teško mi je nositi masku jer sam asmatična.“*

Pandemija je uticala i na odvijanje drugih, također važnih i neophodnih obaveza kao što su briga o zdravlju, obaveze prema poslu, pravne parnice, obaveze prema djeci i socijalizacija. Tako jedna ispitanica navodi sljedeće: *„...proces i oko razvoda i parnica sa svekrvom su stopirani... Ponovo sam počela praviti torte... Bivši muž mi šalje poruke koje nastojim ignorisati...“, „Dijete ne ide u školu, ne druži se s vršnjacima i nema kontakta sa mojom majkom zbog prisustva virusa.“*

3.1.2. Pandemija kao uzročnik različitih neprilagođenih reakcija i anksioznih stanja te kao podsjetnik na rat

Veliki dio odgovora se odnosio na lične doživljaje ispitanika u vidu zatečenosti trenutnim stanjem koje je izazvalo šok i nevjericu kao i neizvjesnost oko mogućih ishoda koju bi ovakva pojava mogla proizvesti: „*Bila sam zatečena, mislila sam to je daleko od nas, kad je krenulo u Italiji osjetila sam zabrinutost kako će to biti kod nas, stalno sam pratila vijesti da bi se osjećala sigurnije, ovo sam doživjela teže nego rat. Neizvjesnost, kakva je ovo božija sila.*“ Ili odgovor druge ispitanice: „*Osjećala sam se uplašeno, čovjek ne može da se kreće, da komunicira. Strah od svega, od bolesti i nema mogućnost zarade. Nisam imala volju za životom.*“ Jedna ispitanica objašnjava kako je pandemija uticala na njeno psihičko stanje: „*Više sam povučena i tužna nego inače, više sam zamišljena.*“

U mnogim odgovorima su prisutni komentari kako ih sve asocira na rat. Posebno zbog opšte mobilizacije stanovništva i preduzetih mjera zaštite koje su se morale poštovati: „*Osjećala sam se ponovo kao da sam u logoru. Masku ne mogu nositi jer me guši, osjećam da me ponovo neko prisiljava na nešto kao u ratu.*“ Ili komentar druge ispitanice: „*Podsjeća me na ratno stanje kada sam bila u logoru... Izolacija me podsjeća na rat...*“ Jedan veteran pandemiju doživljava kao stanje koje je po njemu gore od rata: „*Ponekad mi se čini da je ova situacija teža od rata jer razdvaja ljude dok ih je rat spajao.*“

Neke ispitanice navode da je kriza uzrokovana pandemijom ipak dosta blaža i da se ne može usporediti sa ratom. One su odlučile da se aktivno bore sa stresom pomažući starijim i nemoćnim osobama: „*Ovo je neuporedivo sa ratom. Svjesna sam realne opasnosti, pridržavam se preventivnih mjera zaštite, pomažem onima koji su stari i nemoćni, radim u polju.*“

3.1.3. Pandemija kao pojačivač napetosti među članovima porodice

Pandemija je pored primarnih posljedica, u vidu gubitka posla ili smanjenja radnog vremena, izazvala i sekundarne posljedice kod ispitanika kao što su netrpeljivost među članovima porodice usljed nagomilanog stresa, pojačanu konzumaciju alkohola, pojavu konflikata i slično. Tako jedna ispitanica pojašnjava: „*Suprug je za vrijeme izolacije svakodnevno konzumirao alkohol, više nego inače. Onda je dolazilo do verbalne prepirke, prijatni, pokušaja fizičkog nasilja.*“ Druga ispitanica ističe da je tokom izolacije u većoj opasnosti od nasilja jer bi inače bila u inostranstvu i radila: „*Loše je. Spriječena sam da odem u inostranstvo na rad. Strah me je od ponovnog nasilja od strane vanbračnog partnera.*“ Ili druga ispitanica koja navodi kako je prinuđena na boravak sa mužem jer su se kapaciteti subjekata zaštite smanjili: „*Izlacija mi je otežala život ... prinuđena sam boraviti u kući s mužem. A rad institucija se smanjio.*“ U jednoj porodici u kojoj ranije nije bilo svađa, usljed izolacije su se pojavile svađe i međusobno nerazumijevanje: „*Dešavaju se prepirke sa partnerom... a nije ih ranije bilo.*“

Kada je u pitanju uticaj pandemije i izolacije na ostale članove porodice i ovdje su odgovori različiti a reakcije na krizu se kreću od blagih i prilagođenih do burnih i neprilagođenih. Tako jedna ispitanica objašnjava kako neprilagođene reakcije njenog sina zbog izolacije utiču na cijelu porodicu: „*Na sina je uticalo tako da se vratio iz Slovenije, nema sada posla, zato je ljut i nervozan, nema novac i time je opterećen. Ja se isplačem jer se to ispolji na mene... snaha se povuče. I na dijete to utiče... puno galami na dijete i tuče ga. Njegovo nasilje me podsjeća muža koji je bio nasilan.*“ Ispitanica koja je boravila u sigurnoj kući opisuje kako ju je pandemija zatekla u momentu kada se vratila iz inostranstva gdje je radila i kako je sada primorana

boraviti u kući sa nasilnim partnerom dok je ponovo ne zovnu na rad: „*Da bi prekinula nasilje, iz sigurne kuće sam otišla na rad u inostranstvo. Sad me strah što se ne mogu vratiti na posao i udaljiti od njega...*“

3.1.4. Otežavajuće i olakšavajuće okolnosti prilagodbe na krizu

Primijećeno je da su osobe sa iz ruralnih sredina situaciju oko izolacije lakše podnosili nego osobe koje žive u stanovima i urbanim sredinama. Jedna ispitanica kaže: „*Život nam se nije mnogo promijenio. Muž je trenutno ostao bez posla ali će uskoro početi ponovo. Ja dosta vremena provodim sa djecom i napolju. Dosta radimo u poljoprivredi.*“ Ili jedna ispitanica koja je nena kaže: „*Utiče stresno zbog ograničenja kretanja, ali je podnošljivo. Postali smo po četvrti put djed i nena. Svi smo dobro i zdravo. Pridržavamo se mjera zaštite, dosta se radi pa i ne razmišljamo previše o koroni.*“ Pandemija je na neke porodice koje žive na selu uticala na način da se okrenu više ka proizvodnji hrane: „*Usijala sam dosta povrća. Čuvam unuke, čuvam ovce, pletem...Sin više radi sa frezom. Muž takođe više radi na njivi. Svi su dobro i oslanjamo se jedni na druge.*“

Izgleda da se sa većim izazovima tokom pandemije susreću porodice sa djecom koje žive u stanovima, posebno one sa djecom predškolskog uzrasta koja nisu u stanju da razumiju šta je pandemija i zašto ne smiju izlaziti vani. Tako jedna majka kaže: „*Imali smo problem sa malim dječakom, želi van, plačljiv a ne može razumjeti zašto ne smije...*“ Ni roditelji školske djece nisu bili izuzeti od stresa koji je prouzrokovala škola na daljinu pa tako jedna majka kaže: „*Kćerki je bilo teško biti u kući, tužno je što ne ide u školu, osjeća se usamljeno.*“ Ili druga majka koja kaže: „*Sin pati što ne ide u školu...Ova škola je dosta stresna.*“ Majka koja je u stanju socijalne

potrebe opisuje kako se nosila sa finansijskim izdacima koje je iziskivala online nastava: „*U obavezi su da prate nastavu i dostavljaju zadaću putem interneta kojeg nemamo. Plaćala sam im svaki dan po marku, za njih troje da mogu poslati zadaću.*“

Također je primjećen veći strah kod osoba starije životne dobi, osoba koje žive same te kod osoba koje su hronični bolesnici: „*Pa eto loše utiče jer svakako živim sam i prije sam to loše podnosio, a sada još više.*“ Druga ispitanica starije životne dobi objašnjava: „*Zabrinuta sam i strah me je za budućnost moje djece. Sin već slabije radi otkako je korona. Zetovi su takođe prestali raditi.*“

Uočen je značajan broj odgovora koji ukazuju na to kako je vrijeme važna komponenta u adaptaciji svake osobe na krizu. Tako jedna osoba kaže: „*Na početku zbog informacija o puno bolesnih bilo me je strah. Nisam znala ništa o virusu, ne znam ni sada ali mi je nekako lakše.*“ Ili druga ispitanica: „*U početku je bilo stresno, ali su se ljudi navikli. Sada je puno bolje, pridržavamo se pravila i savjeta struke.*“

3.2. Uskraćenost prava na zdravstvenu zaštitu

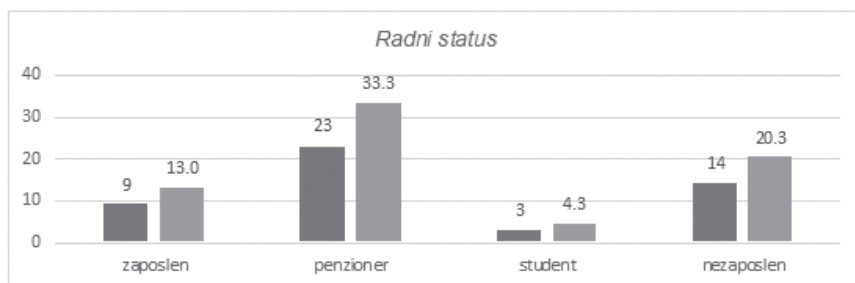
Oko trećina klijenata je izjavilo da su na neki način uskraćeni za njihova prava na zdravstvenu zaštitu tokom pandemijske krize. To uskraćivanje klijenti uglavnom povezuju sa neadekvatnim mjerama zaštite koje su bile na snazi, kao što su otkazani kontrolni pregledi, nemogućnost dolaska kod ljekara zbog gužvi koje su stvarane u domovima zdravlja i bolnicama, dugim listama čekanja na preglede te komplikovanim procedurama ulaska u zdravstveni sistem. Ovdje se ipak treba napraviti razlika između njihovih ličnih iskustava tj. činjenica i stavova koji su zasnovani na ranijim iskustvima ili na osnovu priča koje su čuli od drugih. Navest ćemo neke primjere i njihovih ličnih iskustava ali i sveopštih stavova o uskraćenosti

na zdravstvenu zaštitu: „*Nakon operacije i amputacije prsta nisam mogla na preglede, tek danas.*“ Druga ispitanica nije mogla ljekaru pa je čekala da se situacija sa pandemijom smiri: „*Nisam mogla otići na rendgen pluća, dugo mi je trajao kašalj.*“ Jedna majka malodobnog djeteta kaže: „*Obustavljeni su redovni ljekarski pregledi, pogotovo mi je to bilo važno za mlađu kćerku.*“ Još jedna ispitanica navodi kako trpi migrene jer su joj rekli da ne može otići na pregled: „*Trebala bi na snimanje glave, magnetnu rezonancu, imam konstantne glavobolje.*“ Jedna majka navodi kako njena kćerka nije mogla otići ljekaru zbog trenutne krize pa je na kraju njeno stanje rezultiralo epileptičnim napadom: „*Djevojčica nije mogla doktoru dok nije doživjela povredu i epi napad i onda smo je odveli na pedijatriju.*“

Neke ispitanice navode da zbog finansijskih problema nisu mogle otići ljekaru: „*Nemam prevoza, taksi je skup a potrebni su mi lijekovi i pregled.*“ Jedna mlada žena nije imala novac za lijekove koji su joj bili potrebni nakon što se porodila: „*Nisam imala novaca za lijekove nakon porođaja a majka nije mogla da zaradi.*“

Neke osobe su navele da nisu imali problema jer je Dom zdravlja dobro funkcionisao, a neki su koristili privatne veze: „*Prezadovoljna sam postupcima i reakcijama Doma zdravlja. Terapiju uzimam redovno i postoje tel. linije koje su u službi građana.*“ „*Ne znam šta da kažem na to, jer sam ja koristila privatne kontakte i nisam imala problema.*“

3.3. Uskraćenost prava na rad

Grafikon 5

Iako je najveći procenat ispitanika nezaposleno ili su u penziji, željeli smo ispitati da li su uskraćena njihova prava na rad, ubrajajući u to i povremeni rad na dnevnice što predstavlja jedan od glavnih načina dodatne zarade za ovu populaciju. Ovim pitanjem smo željeli ispitati i to koliko je pandemija uticala na gubitak posla ili smanjenje doprinosa članova njihovih porodica. Većina ispitanika ima privremene poslove, a pandemija je na mnoge uticala tako što je i ovaj način rada ukinut ili je smanjena njegova potražnja, što se direktno negativno odrazilo na kvalitet njihovih života. Oko trećine ispitanika se izjasnilo da su ovakvi privremeni poslovi skoro obustavljeni. Ženska osoba koja je inače zarađivala tako što je čistila privatne stanove navodi: „*Ograničeno je kretanje, ljudi se boje da im idem u stan i čistim. Nemaju ni oni dovoljno novca da mi plaćaju.*“ I druga ispitanica navodi slično: „*Ne mogu da radim po kućama, ljudi ne zovu.*“

Značajan broj klijenata su radili preko granice. Jedna ispitanica koja povremeno odlazi u inostranstvo na rad kaže: „*Granice su zatvorene. Ako i pređem granicu moram biti u izolaciji, a bez posla sam.*“ Krizna situacija je uticala i na ostale članove porodice koji inače rade. Tako jedan od ispitanika navodi: „*Sin je dobio otkaz u firmi (na građevini)*“ Druga ispitanica navodi

slično: „*Sin je trenutno ostao bez posla dok se ne popravi stanje. Mužu je takođe opao posao. Ja radim skraćeno.*“ „*Muž je trenutno bez posla zbog koronavirusa.*“ Mlada samohrana majka koja bi radila nema gdje ostaviti dijete na čuvanje kaže: „*Obdaništa su zatvorena nemam nikog da brine o djetetu da ja tražim posao. Sada niko ne prima radnice.*“

Neke ispitanice navode kako se njihovim članovima porodice radno vrijeme povećalo i da rade previše: „*Pošto radi u hitnoj medicinskoj službi povećano im je radno vrijeme, odnosno radne smjene su im po 24 sata.*“ Značajan broj su izjavili da je došlo do smanjenja potražnje za njihovim uslugama zbog trenutne situacije: „*Prodavala sam rukotvorine, sada je to sve stalo.*“ Druga kaže: „*Dobijam manju platu.*“ „*Uticalo je jer kod nekih mušterija kod kojih sam radila bila sam spriječena da idem.*“

Sa druge strane osobe koje nemaju stalna primanja navode da je finansijska situacija veoma loša pojavom pandemije: „*Nemam od čega da živim osim dječijeg dodatka.*“ „*Nemam prihoda za osnovne životne potrebe.*“

3.4. Uskraćenost prava iz oblasti socijalne zaštite

Kada je u pitanju uskraćivanje prava iz oblasti socijalne zaštite, oko četvrtina ispitanika je odgovorilo pozitivno tj. potvrdili su da su bili uskraćeni za prava iz oblasti socijalne zaštite. Obrazloženja koja stoje iza ovih tvrdnji su vezana za otežan pristup centrima za socijalni rad, neinformisanost ispitanika o tome čime se ova institucija bavi i kako im može pomoći. Dalje je prisutno nezadovoljstvo ispitanika pruženim uslugama od ranije. Jedna osoba nema povjerenja u institucije jer smatra da joj ne vjeruju i da su spori u obavljanju svog posla: „*...iz CZR mi ne vjeruju u ono što im kažem... Smatram da su spori.*“ Druga osoba navodi da nikako nije mogla doći do njih: „*Nemam mogućnost da odem u CSR na razgovor.*“

Majka koja je u procesu razvoda braka i privremena starateljica objašnjava kako ima problema sa bivšim bračnim partnerom u vezi viđanja i kontaktiranja djece: „*Smeta mi što muž dolazi i uzima djecu i mimo postignutog dogovora i što starija kćerka preuzima odgovornost za mlađu kćerku oko koje muž ne želi da brine.*“ Jedna ispitanica navodi da ima redovne kontakte sa Centrom za socijalni rad: „*U kontaktu sam sa CSR kad god imam potrebu.*“

3.5. Izloženost diskriminaciji i riziku od nasilja

Oko 20% ispitanica ženskog spola navodi da su tokom krize prouzrokovane pandemijom bile izložene nekoj vrsti diskriminacije i nasilja. Najveći broj ovih ispitanica navode kako su bile žrtve nasilja ili diskriminacije od strane bliskih članova porodice (uglavnom muškog spola): „*Muž je i dalje nasilan prema meni, a od institucija ne dobijam zaštitu.*“ I druga je ispitanica navela da je nezadovoljna reakcijama institucije: „*Nezadovoljna sam reakcijama policije zbog nasilja u porodici.*“ Ispitanica koja je izašla iz nasilne veze objašnjava kako je primorana da stalno bude na oprezu: „*Moram da krijem adresu stanovanja. Nema javnog prevoza da posjetim roditelje i djecu.*“ Druge ispitanice navode da su žrtve nasilja od strane partnera i drugih članova porodice: „*I dalje trpim nasilje od strane oca.*“ Druga navodi da trpi nasilje od sina: „*Sin je i dalje nasilan.*“ Jedna ispitanica navodi kako se tokom izolacije psihičko stanje njenog muža pogoršalo pa je postao nasilniji nego inače. Druga se ispitanica žali na to da muž često prigovara, da je nezadovoljan i da je ucjenjuje.

Jedna osoba navodi kako strahuje od toga da će se nasilje prema njoj pojačati kada brat izađe iz zatvora: „*Često imam probleme sa braćom. Bojim se i kada drugi brat izađe iz zatvora.*“ Jedna osoba navodi da je bila žrtva nasilja od strane njene komšinice zbog čega je slučaj prijavila policiji: „*Imala*

sam fizičko nasilje od strane komšinice..., prijavila sam nasilje policiji.“ Osoba koja je u stanju socijalne potrebe navodi kako se osjećala diskriminirano kada je saznala da se njeno ime nije našlo na spisku za primanje materijalne pomoći.

Kada je u pitanju prisutnost nasilja u mjestu življenja, oko 8% ispitanika je reklo kako su čuli ili vidjeli da je u njihovom komšiluku neko bio izložen nasilju. Jedna osoba je rekla kako zna da njena komšinica ima stalne probleme sa psihičkim zlostavljanjem u porodici. Jedna majka objašnjava kako je jedan mladić iz komšiluka pokušao suicid i kako mu je njen sin pomogao i pozvao policiju. Jedna ispitanica koja je izašla iz nasilne veze iznosi svoj stav o nasilju u porodici i navodi primjer svoje sestre: *„Mislim da je povećano nasilje u mojoj okolini. Ja kažem nemoj trpiti, moja sestra trpi i neće da ga prijavi.“*

Zanimljivo je da ni jedan ispitanik muškog spola nije prijavio prisutnost ovih oblika diskriminacije ili nasilja. Jedan od razloga za ovakvu sliku je i to što su naše klijentice u većem obimu već preživjele žrtve nasilja, dok su druge još uvijek u stanju nasilja ili su tek u nekoj početnoj fazi izlaska iz nasilne veze. Muški ispitanici sa druge strane su uglavnom preživjeli torturu ili pate od drugih posljedica rata.

3.6. Pomoć i podrška od partnera/ice i okoline

Oko 60% ispitanika navodi da im partner/partnerica ili okolina (komšije, familija, prijatelji) pomažu u kriznim okolnostima: *„Suprug je uz mene cijelo vrijeme. Dogovaramo se šta on može, šta ja mogu. Dijelimo poslove.“* Većina ovih pozitivnih odgovora su vezana za to da se partneri nadopunjuju, da postoji podjela poslova, da razgovaraju. Veliki broj muških ispitanika je navelo da najveću pomoć i podršku pronalaze u članovima porodice tj. partnericama, djeci, komšijama, prijateljima i rodbini. Nakon porodice, najdostupnije su bile komšije pa se

se ovi resursi često koristili tokom pandemije.

Međutim dosta je primjera u kojima osoba živi sama ili živi sa partnerom ali partner nije sposoban ili ne želi saradivati. Tako jedna osoba kaže: *„Muž je alkoholičar koji odbija liječenje. Trenutno nije nasilan i krenuo je na posao.“* Druga navodi kako je bila primorana da napusti muža zbog svoje bolesti jer se on ne bi brinuo o njoj: *„Otišla sam od njega jer ovako bolesna ne bi ga mogla trpjeti. Stalno je bio takav (ljut, pije, galami, pravi probleme ...).“*

3.7. Doživljaj sigurnosti

Većina ispitanika se izjasnilo da se uglavnom osjećaju sigurno u zajednici u kojoj žive. Ovo se pitanje odnosilo generalno na osjećaj sigurnosti povodom pandemije ali i preduzetih mjera zaštite zdravlja građana. Oko 20% ispitanika je izjavilo da se ne osjećaju sigurno. Strahovi i brige koje se mogu uočiti su vezani uz okolinske faktore kao što je problematična socijalna slika sredine u kojoj osobe žive, drugi faktori su vezani uz pandemiju odnosno virus i nepoznanice koja se veže uz njega. Tako jedna ispitanica kaže: *„Nije mi jasna situacija, pitam se čemu pandemija vodi, nemam sigurnost u budućnost i šta nas čeka.“* Ili druga osoba kada kaže: *„Meni i dalje nije jasno o tom virusu, nadam se da će proći.“* Zatim osoba koja živi u kolektivnom smještaju za osobe u socijalnoj potrebi ističe: *„Muzika je u toku noći, strah me da prijavim zbog prijetnji.“* I druga osoba navodi slično: *„Ne znaš kada će ti nanijeti štetu, komunikacija je poremećena i često komšiluk pravi probleme.“* Neki su pak strahovali od toga da se počinilac nasilja ne vrati i ne pokuša nešto ponovo: *„Imam strah zbog seksualnog zlostavljanja kćerke, živim u kući supruga. Kada smo čuli da je jedan zatvorenik pobjegao, mislili smo da je on.“*

3.8. Zadovoljstvo preduzetim mjerama zaštite od strane vlasti

Oko polovina ispitanika smatra da su država/kanton ili grad učinili dovoljno kako bi se građani osjećali sigurno i zaštićeno u novonastaloj situaciji. Oko 40% ispitanika je odgovorilo negativno, tj. oni koji smatraju da država/kanton ili grad nisu učinili dovoljno kako bi se građani osjećali sigurno. Vrste obrazloženja negativnih odgovora se odnose na ekonomsku krizu koju je pandemija uzrokovala i nedostatak sluha vlasti za one koje ova pandemija najviše pogađa. Tako jedna ispitanica navodi: „*Danas su mi došli isključiti struju. Smatram da su zbog pandemije trebali imati razumijevanja.*“ Zatim druga ispitanica navodi kako se država nije pobrinula za najranjivije skupine stanovništva tokom pandemije: „*Ne smijemo ići na posao, a nemamo za kiriju, vodu, struju. Nemamo novčanu pomoć od države.*“ Još jedna ispitanica navodi: „*Voljela bih da su odgođena plaćanja kirije, računa.*“ Jedna ispitanica navodi kako je niko od predstavnika vlasti nije kontaktirao osim nevladinih organizacija: „*Uglavnom su me kontaktirali ljudi pojedinci i humanitarne organizacije.*“ Osoba koja živi u kolektivnom centru predlaže šta bi trebala država poduzeti kako bi se osjećali bezbjednije: „*U kolektivnom smještaju bilo bi potrebno da volontira i policija, da budu podrška i edukuju u vezi pandemije.*“ Značajan dio ispitanica koje su odgovorile negativno na ovo pitanje nude uglavnom svoje stavove koji su zasnovani na informacijama koje dobijaju iz različitih izvora kao što je TV, internet, informacije od drugih lica. Tako jedna ispitanica kaže: „*Država nije trebala dopustiti da ljudi u velikom broju ostanu nezaposleni, a socijalni slučajevi, o njima inače ne vode računa, o penzionerima isto tako.*“ Druga ispitanica navodi primjer nesavjesnog upravljanja građanskim budžetom: „*Ne osjećam da su građani bili dovoljno zaštićeni. Teško mi pada ova manipulacija respiratorima.*“ Jedna osoba nastoji objasniti način reagovanja i poduzetim mjerama

povodom pandemije od strane vlasti: „*Ovu situaciju gledam kao veliku školu za sve nas. Bilo je poziva da se javimo da dobijemo podršku ali upute nisu bile jasne. Nema povjerenika koji nas je mogao usmjeriti, sve je išlo po privatnoj liniji, falilo je organizacije podrške i pomoći.*“

3.9. Mehanizmi suočavanja i korišteni resursi za vrijeme pandemije

Kao što je rečeno na početku naši ispitanici su osobe koje su iskusile teške posljedice iz proteklog rata kao i porodično nasilje. Osim toga, neki su doživjeli gubitke bliskih osoba, neki su se borili sa psihičkim tegobama, a neki sa raznim bolestima. Jedan od naših ciljeva je bio i da pružimo psihosocijalnu kriznu podršku putem telefona i da se pruži kratka psihoedukacija o tome kako da se postave prema stresu koji izaziva izolacija. Ideja o tome zašto smo u razgovor ubacili ovo pitanje je kako bi se ispitanici prisjetili vlastitih resursa iz prošlosti koji su im pomagali da prevladaju ranije krize i da ih ponovo reaktiviraju. Tako da se odgovori sačinjavaju od navoda ispitanika o resursima i adaptivnom ponašanju povodom trenutne krize ali i resursima koji su im pomogli da izađu iz drugih kriza u prošlosti.

Na pitanje da li ste u prošlosti imali stresnih događaja i šta vam je tada pomoglo da izađete iz krize došli smo do sljedećih odgovora:

Mnogi navode kako im je najviše pomoglo to što su imali dobre odnose sa osobama od povjerenja koje su ih razumjele kao što su članovi porodice, prijatelji, podržavajuća okolina, stručna lica iz institucija. Jedna osoba navodi: „*Najviše sam ojačala tokom psihoterapije i sada drugačije gledam na život. Planiram dan bez stresnih situacija.*“

Pandemiju su mnogi ispitanici doživjeli kao neko duhovno iskušenje ili svojevrsno preispitivanje životnih vrijednosti

i načina gledanja na život. Postoji značajan broj ispitanika koji su krizu doživjeli trezveno, savjesno i odgovorno. Jedna ispitanica objašnjava: „*Nisam pravila paniku iako je sin bio u inostanstvu. Ovu situaciju kao vjernica shvatam kao iskušenje, da nam to dolazi od Boga i nemam problem s tim. Slušam dokumentarne emisije, savjete, tuđa razmišljanja. Akcenat je na mojoj porodici, na komunikaciji ili ćemo opstati u ovoj pandemiji ili ne. Treba biti mudar i trezven.*“ U nekoliko odgovora je prisutan i osjećaj beznačajnosti pred nečim što je tako globalno i nepoznato, a što je izvan dometa njihove kontrole: „*...radi se o cijeloj planeti i da je od dragog Boga, pa nisam sama u tome...*“ Druga ispitanica navodi kako joj je pružena stručna pomoć ali da joj je najviše pomoglo to što je vjerovala u Boga ili neku višu silu: „*Imala sam mnogo stresnih događaja, vi to znate. Tad su mi pomogli neki dobri ljudi iz institucija, ali najviše mi je pomogla moja vjera.*“ I druga ispitanica navodi korisnost vjere u Boga ali i nade u bolje sutra: „*...vjera u dragog Boga i da sam potražila pomoć i prihvatila je, to me tada naučilo da se sada nosim sa novom krizom pa i sa koronom. Nisam sama, uvijek idem dalje, samu sebe potičem da idem dalje.*“

Najčešće strategije u nošenju sa krizom pandemije koje smo dobili ovom procjenom se odnose se na strategije koje su usmjerene na emocije i to najčešće kroz fizičke i umne aktivnosti koje okupiraju duh i tijelo. Tako jedna ispitanica navodi sljedeće: „*Ručni rad mi je prije pomagao, a i sad sam to isto primijenila.*“ Jedna ispitanica ističe važnost istrajnosti i pozitivnog stava pa poručuje: „*Što se tiče ove situacije nadala sam se da će biti kraći period. Ja bih poručila da se ne predajemo da ne posustajemo i da se borimo za život.*“ Primjećeno je da ne postoji značajna razlika u vrstama adaptacionih mehanizama prilagođavanja na stres među spolovima. Evo nekoliko primjera adaptacijskih mehanizama koje su koristili muški ispitanici. Dakle, pored strategija koje

su se odnosile na umanjenje emocionalne napetosti, ispitanici su pribjegavali oslanjanju i traženju podrške od bliskih osoba. Ostali načini prilagođavanja su bili: poljoprivreda i pčelarstvo, molitva, čitanje, šetnja, održavanje i ukrašavanje dvorišta, razmjena informacija sa komšijama i prijateljima, optimizam, svjesna i namjerna okupiranost raznim stvarima, zdrava ishrana, vožnja bicikla, igranje košarke, gledanje TV emisija ciljanog sadržaja itd.

3.10. Potrebe ispitanika za intervencijama koje pružaju UG Vive Žene

Većina ispitanika je izjavilo da bi voljeli na neki način ostati u kontaktu sa psihologom ili drugim stručnim osobljem za vrijeme trajanja pandemije. Mnogi su naveli da jedva čekaju nastavak aktivnosti koje su prekinute povodom pandemije. Drugi su izrazili potrebu za nastavkom psihološke podrške u vidu individualne psihoterapije ili susreta u grupama u kojima su bili ranije angažovani.

Neki su izrazili želju da ih redovno zovemo za vrijeme izolacije, jer se osjećaju usamljeno ili zato što se teško nose sami sa svojim simptomima. Nekima su bile potrebne informacije vezane za problematiku psihosocijalne prirode, da im damo savjet, da ih uputimo i slično. Mnogi su takođe izrazili potrebu za materijelnom pomoću u vidu osnovnih prehrambenih namirnica. Svi ispitanici su izrazili zadovoljstvo i bili su zahvalni na pozivu. Uglavnom, telefonski pozivi su rezultirali time što su dogovoreni novi pozivi ili sastanci preko aplikacija za videopoziv. Nekima je jedan poziv bio dovoljan.

4. DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

Na osnovu razgovora sa ispitanicima o uticaju i reakcijama na krizu izazvanu pandemijom koronavirusa došli smo do sljedećih zapažanja:

Za najmanje polovinu ispitanika pandemija zajedno sa mjerama zaštite predstavlja veoma stresnu situaciju kojoj su se ispitanici prilagođavali na različite načine. Za mnoge je pandemija predstavljala iznenadni šok koji je rezultirao značajnim materijalnim gubicima i odrazio se negativno na njihovo mentalno zdravlje. Ispitanici su povodom pandemijske krize najviše osjećali strah, pretjeranu brigu i tugu. Zanimljivo je da su ove tri emocije bile najviše zastupljene i kod muškaraca. Uočeno je da su muškarci manje skloni javno iznositi emocije kao i da je njihov spektar emocija dosta manji u odnosu na žene koje su slobodnije u pokazivanju intenziteta i širine emocionalnih reakcija.

Velikim dijelom atmosfera pandemije i mjere zaštite su bili i podsjetnik na rat, ona budi različite negativne uspomene koje provociraju simptome slične onima koje su osjećali tokom i nakon rata. Jedan od najvećih stresora za ispitanike je tjeskoba uzrokovana izolacijom i zabranama kretanja. Izolacija je takođe doživljena kao podsjetnik na rat, jer zaustavlja ekonomiju, direktna kretanja i komunikaciju među stanovništvom što se negativno odražava na egzistenciju i kvalitet života ispitanika. Neki ispitanici pak navode da se ova situacija ne može usporediti sa ratom.

Deset ispitanika je izjavilo da su izolacija i pandemija pojačale nervozu i netrpeljivost među članovima njihovih porodica, te je povećan rizik za pojavu nasilja. Tri ispitanice su rekle kako su pandemija i izolacija uticale na pojačane tenzije bivših partnera prema njima. Naime, izolacija, finansijski gubici izazvani smanjenjem potražnje za poslovima privremenog

karaktera su indirektno uticali na povećan rizik od nasilja jer su ispitanice bile primorane češće boraviti u kući i time bile više izložene potencijalnom riziku od nasilja. Sve ispitanice koje su rekle da su bile u riziku od pojačanog nasilja ili su bile žrtve nasilja za vrijeme izolacije su izjavile da se radi o bliskim članova porodice (bračni partner, otac, dijete, braća, komšiluk). Zanimljivo je da su dvije osobe ujedno bile nezadovoljne postupcima policije nakon što su prijavile ovo nasilje. Ekonomski gubici i izolacija su se negativno odrazili i na jednu porodicu u kojoj su ranije vladali skladni odnosi. Međutim, u porodicama u kojima su ranije vladali skladni odnosi, u toku pandemije postojala je još jača međusobna podrška i povezanost između članova porodice i partnera.

Dakle, pored izolacije i ekonomske nesigurnosti, dodatan stresor je i ograničenje pristupa institucijama, naročito zdravstvenom sektoru (što je potvrdilo oko trećina ispitanika), zbog čega je pojačan nivo anksioznosti, dok se kod drugih ispitanika ovo ograničenje pristupa direktno negativno odrazilo na njihovo, odnosno, na zdravlje njihovih članova porodice. Polovina ispitanika je izjavilo da su uskraćeni za njihova prava na zdravstvenu zaštitu. Ova uskraćenost se uglavnom tiče ograničenog pristupa zdravstvenom sistemu, velikim listama čekanja i sporosti sistema što se loše odrazilo i na psihičko stanje ispitanika. Zbog otežanog pristupa medicinskom sektoru neki ispitanici su trpjeli određena zdravstvena stanja kako ne bi „opterećavali“ zdravstveni sistem, odnosno kako se ne bi dodatno izlagali potencijalnoj zarazi. Smatramo da su ovakvom ponašanju ispitanika djelimično doprinijeli i mediji prilikom izvještavanja i vrlo često nedovoljno preciznim i neprovjerenim informacijama kao i realno loše organiziran zdravstveni ali i sistem socijalne zaštite. Pored navedenog, neke ispitanice su navele i probleme finansijske prirode kao jednu od osnovnih prepreka prilikom organizovanja prevoza za odlazak u bilo koju instituciju. Neke ispitanice su izrazile

nezadovoljstvo načinom pružanja socijalnih usluga žaleći se na to kako je teško doći do službenika socijalne zaštite, a i kada uspiju doći, da obično izostanu reakcije koje od njih očekuju. Više od polovine ispitanika je izjavilo da su pandemijom otežani njihovi uslovi na rad. Pod ovim se misli na smanjenu potražnju za poslovima usljed mjera zaštite, zatvorenih granica, slabije potražnje za proizvodima koje obično prodaju na tržištu i slično. Upravo zbog toga što se radi o skupini osoba koja se bavi poslovima uslužne djelatnosti privremenog karaktera, pandemija je imala snažan direktan udar na njihovu ekonomsku opstojnost umanjujući kvalitet njihovog života. Neke ispitanice su smatrale da su diskriminirane od strane poslodavca, a neke su se osjećale diskriminirano jer nisu dobili materijalnu pomoć dok su je drugi dobili.

Što se tiče osjećaja sigurnosti, izgleda da se većina osjeća sigurno iako je primjećeno da postoji dosta nerazumijevanja, frustracije i straha u vezi same pandemije, virusa i onog šta donosi skorija budućnost. Takođe, kod manjeg broja ispitanika koji žive u kolektivnim centrima postoji pojačan osjećaj straha zbog kriminala i nasilja. Iako je polovina ispitanika izjavilo da su zadovoljni poduzetim mjerama sigurnosti povodom pandemije, skoro isto toliko je izjavilo da nisu zadovoljni ekonomskim mjerama i zaštitom najugroženijih članova društva. Oni smatraju da je država trebala iznaći načina kako da pomogne ovoj populaciji da ne ostane bez posla, da se kompenziraju gubici i da se pobrinu za sigurnost i zaštitu od nasilja i kriminala.

Pandemija i izolacija su različito uticale na ispitanike iz urbanih i ruralnih sredina u smislu da je izolaciju bilo teže podnijeti osobama koje žive u urbanoj sredini za razliku od ispitanika koji žive na selu koji inače više vremena provode u baštama kroz fizički rad u poljima.

Veći pritisak su osjećale i porodice sa djecom predškolskog i

školskog uzrasta koja nisu u stanju razumjeti svrhu izolacije i ostanka u kući. Majke djece školskog uzrasta su primijetile povećanu anksioznost i tugu kod djece povodom online nastave, odnosno, zbog nedostatka socijalizacije i druženja sa vršnjacima. Takođe, jedna majka u stanju socijalne potrebe je izjavila da je zbog online nastave bila izložena dodatnim finansijskim troškovima. Ne treba izostaviti djecu koja su najviše izgubila zbog izostanka socijalizacije sa drugom djecom, otežanog pristupa nastavnom sadržaju, odsustva nastavničkog autoriteta i zapostavljanja radnih navika. Sav njihov teret su preuzeli roditelji koji su na više ili manje uspješan način ublažavali ove nedostatke.

Uočeno je da su starije osobe sa hroničnim oboljenjima takođe bile posebno pogođene pandemijom i anksioznim stanjima zbog izolacije i otežanog pristupa zdravstvenim službama. Ovo se naročito odnosi na osobe koje žive same. Osjećale su veći strah od kretanja vani što ih je dodatno izolovalo u smislu socijalizacije što se negativno odrazilo na njihovo mentalno zdravlje. Manje su se osjećale izolirano osobe starije životne dobi koje žive u proširenim porodicama koje su socijalizaciju kompenzirale pojačanim ulogama unutar porodice.

Kada su u pitanju najčešće korištene strategije u borbi protiv stresa, ispitanici su u najvećoj mjeri koristili strategije usmjerene na regulaciju emocionalne napetosti kroz sljedeće aktivnosti: oslanjanje na bliske osobe kao što su članovi porodice, prijatelji i rodbina, stručne osobe, potičuća okolina, formalne i neformalne grupe sačinjene od osoba koje imaju slične probleme. Dalje je uočeno da su najviše upražnjavali fizičke i radno-okupacione aktivnosti u prirodi kao što je šetnja, rad u bašti, religioznost i pozitivan stav. Izgleda da vrijeme igra značajnu ulogu kod adaptacije na krizu. Naime, mnogi ispitanici su u trenutku našeg poziva rekli kako su njihove reakcije trenutno dosta prilagođenije u odnosu na to

kako su reagovali na početku pandemije kada nisu raspolagali adekvatnim informacijama o virusu. Međutim, vjerujemo da su ovoj adaptaciji osim vremena doprinijeli i drugi faktori. Pandemija je za neke ispitanike doživljena i kao duhovno iskustvo ili iskušenje koje u njima potiču prihvatanje trenutnog stanja kakvo jeste i traženja efikasnijih načina suočavanja sa krizom. Postoji značajan broj ispitanika koji su rekli kako krizu doživljavaju trezveno, savjesno i odgovorno.

I na kraju, skoro svi ispitanici su izjavili da je telefonski poziv za njih tokom pandemije imao pozitivan i motivirajući efekat koji je u cjelokupnu situaciju unio malo relaksacije i nade u bolje sutra. Većini nedostaju naše redovne aktivnosti, a neki bi voljeli održavati redovne kontakte telefonom ili videopozivom dok traje pandemija.

LITERATURA

Albert R. Roberts, PhD; Allen J. Ottens, PhD; (2005); The Seven-Stage Crisis Intervention Model: A Road Map to Goal Attainment, Problem Solving, and Crisis Resolution.

Caplan, G. (1961). An approach to community mental health. New York: Grune and Stratton.

Caplan, G. (1964). Principles of preventive psychiatry. New York: Basic Books.

Folkman, S. i Lazarus, R.S. (1988). Coping as a Mediator of Emotion. Journal of Personality and Social Psychology, 54(3), 466-475.

Francis J. Turner, Series Editor; Naomi Golan (1978); Treatment in crisis situations; Treatment Approaches in the Human Services.

Golan, N. (1978). Treatment in crisis situations. New York: Free Press.

<https://hr.wikipedia.org/wiki/Kriza>

Lindemann, E. (1944). Symptomatology and management of acute grief. American Journal of Psychiatry, 101, 141-148.

Michel L. A. Deuckers, C. Joris Yzermans, Wouter Jong, and Arjen Boin, (2017); *Psychosocial Crisis Management: The Unexplored Intersection of Crisis Leadership and Psychosocial Support - Article in Risk, Hazards & Crisis in Public Policy*.

Povezanost lokusa kontrole i strategija suočavanja sa stresom s anksioznošću i depresivnošću kod studenata (Kohlmann i sur., 1996; prema Vuković, 2015).

Roberts, A. R. (1991). *Conceptualizing crisis theory and the crisis intervention model*. In A. R. Roberts (Ed.), *Contemporary perspectives on crisis intervention and prevention* (pp. 3–17). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Roberts, A. R. (1998). *Battered women and their families: Intervention strategies and treatment programs* (2nd ed.). New York: Springer.

Roberts, A. R. (2005). *Bridging the past and present to the future of crisis intervention and crisis management*. In A. R. Roberts (Ed.), *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research* (3rd ed., pp. 3–34). New York: Oxford University Press.

Roberts, A. R. (Ed.). (1995). *Crisis intervention and time-limited cognitive treatment*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Roberts, A. R. (Ed.). (2000). *Crisis intervention handbook: Assessment, treatment, and research* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

Župan, D. (2011) *Povezanost osobina ličnosti, rodnih uloga i strategija suočavanja sa stresom*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

OD BESPOMOĆNOSTI DO NADE ZA ZAŠTITOM I SIGURNOSTI

*Zvezdana Aličić,
dipl. pedagoginja-psihologinja
savjetnica u tjelesnoj psihoterapiji*

UVOD

Svakodnevni rad sa osobama koje su preživjele i živjele u nasilju, postavlja pred profesionalca velike izazove i odgovornost. Nasiljem se ugrožavaju ljudska prava i slobode, a ono se često dešava i zato je važno da se o njegovom prisustvu govori iz ugla podrške profesionalaca u radu sa žrtvama nasilja koje su bile smještene u Sigurnu kuću Vive Žene. Svaki vid podrške i zaštite tokom boravka u Sigurnoj kući Vive Žene je značajan za osobu koja se nađe u stanju potrebe za sigurnim mjestom za sebe i djecu. Posebnu težinu odgovornosti i zaštite kod nasilja u porodici imaju roditelji kada djeca svjedoče nasilju ili su i sami žrtve nasilja.

Djeca obično nisu u prilici da biraju porodičnu dinamiku odnosa i ako budu izložena nasilju o njihovoj sigurnosti odlučuju odrasli.

Djeca su jedan od razloga koji navode žrtve nasilja, zbog kojih se odlučuju da napuste nasilnog partnera. Često im je nasilje prema djeci tzv. okidač da prekinu krug nasilja. Potreba za zaštitom i sigurnošću djece je po njihovim navodima krajnja granica tolerancije, jer su djeca svjedoci i/ili žrtve nasilja. Nakon čega se odlučuju da potraže smještaj u Sigurnoj kući Vive Žene.

Sigurna kuća Vive Žene je utočište gdje žrtva nasilja može dobiti zaštitu da bi izašla iz tzv. kruga nasilja.

Da bi žrtve dobile adekvatnu podršku, zaštitu i da bi prevazišle problem s kojim su se suočile multidisciplinarni tim

radi sa žrtvama nasilja na više nivoa uključujući: psihološki, socijalni, pravni i medicinski nivo.

U ovom članku ćemo ukratko opisati faze i način rada sa korisnicima Sigurne kuće Vive Žene iz domena psihološke podrške. Kroz opis slučaja doći ćemo do jednog od načina kako se može postati žrtva nasilja, da bi razumjeli kompleksnost same uloge, i da se ta uloga nekada nametne i nije izbor nego postaje se žrtva zbog niza faktora.

TEORIJSKA RAZMATRANJA POJAVE PORODIČNOG NASILJA

Baveći se problemom nasilja u porodici, pokušat ćemo objasniti uticaj pojave nasilja kroz dio teorijskih osnova.

Kada se formira porodica/partnerska veza trebalo bi doći do usaglašavanja potreba, želja i očekivanja oba partnera.

Porodica se mora prilagoditi velikim promjenama koje se tiču odnosa svakog člana sa svim ostalim članovima porodice. U povoljnim uslovima prevladavaju osjećanje ljubavi, vjernosti i odražava se porodična harmonija. Ako su napetost i konflikti česti rađa se međusobni antagonizam i netrpeljivost koji ugrožavaju integritet porodice (Ekerman, 1987., str. 42).

Čim dođe do odstupanja od prvobitnih očekivanja i bilo koji član bude podvrgnut ugrožavanju i prelasku granica sigurnosti, može se reći da počinje nasilje u porodici.

Pojam porodičnog nasilja može se prikazati kao agresija, zla namjera prema članu porodice, i/ili agresivan nasilnički akt i/ili negativne posljedice u obliku ranjavanja, povređivanja ili krajnje smrti (zlostavljanje), (Obradović i Obradović, 2006., str. 469).

Ova definicija uključuje tri elementa nasilja u porodici, a to su agresija, nasilničko ponašanje i zlostavljanje. Nisu svi elementi mjerljivi tj. nisu posljedice odmah vidljive, već su nastale kroz dugotrajno izlaganje, preživljavanje i bivanje u

ulozi žrtve nasilja. Zbog toga je ponekad teško da osoba sama prepozna koji su to prisutni elementi i vrste nasilja i da su za nju ugrožavajući. Postepeno se dešava proces koji ostavlja trag na njeno cjelokupno funkcionisanje (psihološko, emotivno, zdravstveno, fizičko i dr.), kao i cijele porodice.

Kada se govori o mogućim uzrocima nasilja u porodici, mogu se navesti četiri nivoa u smislu modela ponašanja pojedinca ili skupine koja čini nasilje nad drugima. Oni nisu sveobuhvatni kao modeli, ali se mogu prikazati kao dio onoga što utiče na pojavu nasilja u porodici.

Predstaviti ćemo četiri nivoa mogućih uzroka nasilja i bivanja/ostajanja u ulozi žrtve.

1. **Razina pojedinca** uključuje biološke i osobne činioce koji potiču pojedinca da se ponaša nasilnički ili da postane žrtva nasilja (dob, obrazovanje, imovinsko stanje, poremećaji osobnosti, konzumiranje alkohola i/ili droga i sudjelovanje ili prisustvovanje ili kao žrtva ili nasilnik).
2. **Razina interpersonalnih odnosa.** To se odnosi na interpersonalne odnose sa okolinom, kao što su bračni sklad ili sukob, kvaliteta dugoročnih odnosa roditelj-odraslo dijete, kapacitet za održavanje međusobnih zrelih odnosa itd.
3. **Razina lokalne zajednice** (škola, radno mjesto, okruženje, tradicionalno i kulturološki uticaj itd.) Može se navesti primjer da na nasilje može uticati nezaposlenost, siromaštvo, prisustvo korištenja opijata ili društveno neprihvatljivog ponašanja itd.
4. **Društvena i kulturalna razina.** Tu spadaju činioci koji stvaraju opšte stanje nasilje (ili nenasilja), a to su: prihvatanje ili neprihvatanje nasilja u društvu, kulturalne norme odnosa u braku i odnosa roditelj djeca, dostupnost oružja, izloženost nasilju u medijima, pravna regulativa, socijalne razlike i nemogućnost nošenja sa istim itd. (Obradović i Obradović, 2006., str. 470)

1.1. Faktori koji određuju ulogu žrtve

Širok je spektar mogućih uticaja na formiranje ličnosti pri odrastanju, odgoju, odnosa unutar porodice, uticaj sredine ili kulturoloških činilaca da bi se razvilo nasilničko ponašanje prema žrtvi ili razlozi zbog kojih ona trpi nasilje.

Po definiciji, ličnost je relativno stabilna i stalna organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i tjelesne konstitucije, koji determinišu individualan proces prilagođavanja spoljašnjem okruženju (Eysenck, 1953. p.2.).

Kad se razumije na koji način ličnost funkcioniše, poštujući sve njene komponente, ukoliko neka od njih tokom odrastanja nije adekvatno podržana, zna se desiti da se više prilagođava potrebama drugih nego sebi. Na osnovu toga, u slučaju da trpi nasilje, ličnost procjeni svoje kapacitete kao slabe tj. nemoćne da se izbori sa nasiljem, sve dok ono traje i dok je i sama žrtva nasilja.

Jedan od ponašanja koje ličnost koristi je tzv. naučena bespomoćnost koja predstavlja pasivno prihvatanje neugode, bez pokušaja bijega iz situacije ili suprostavljanja izvoru neugode.

Stanje naučene bespomoćnosti proizilazi iz ranijih iskustava živog bića koje je izlaganjem bolnoj i/ili neugodnoj bezizlaznoj situaciji naučilo da nad njom nema nikakve kontrole. Ta naučena reakcija generalizira se poslije i na one situacije u kojima postoji mogućnost bijega. (Furlan i sar., 2006. str. 287).

Trenutak kada se dogodi da bespomoćnost prelazi u potrebu za suprostavljanjem nasilju (kroz potreban podsticaj, podršku ili tzv. okidač da bi se pokrenula iz bespomoćnosti i potražila pomoć), predstavlja prvi korak zaštite i izlaska iz nasilja. Sigurna kuća Vive Žene je mjesto gdje se obrate u slučaju da im je potrebno sigurno mjesto i psihosocijalna podrška.

Kada govorimo o kapacitetima i razumijevanju uloge žrtve nasilja važno je razumjeti emocionalne i socijalne načine nošenja sa problemom, tj. koje kapacitete koristi.

Potrebno je da se procijeni na koji način se žrtva koristi emocionalnom i socijalnom inteligencijom, da bi sama dobila uvid o sebi i svojim kapacitetima.

Inteligencija je agregat sposobnosti, kompetencija i vještina, koje su neophodne za adaptaciju na život. (Janković i Jovanović., 2006. str. 12).

Kada se osoba nađe u situaciji da trpi nasilje ona većinom zanemari svoje potrebe, ispunjava potrebe počinioca, potisne svoje emocije i zna se desiti da više vrednuje mišljenje iz okruženja, koje za nju često nije podržavajuće.

Tako da je emocionalna inteligencija važan faktor za determinisanje pojedinca za uspješnost u životu i direktno utiče na aktuelno mentalno stanje, kao i opšti nivo emocionalnog zdravlja (Janković i Jovanović, 2006. str. 12).

Život u nasilnom okruženju utiče na emocije i mijenja emocionalne obrasce ponašanja, dolazi do narušavanja / zaustavljanja prirodnog izražaja onoga što osoba doživi i samim tim emocije nisu podržane da se verifikuju i prihvate. Zato je važno da korisnice razumiju šta im se dešava u toku procesa nasilja i zbog čega imaju reakcije i osjećanja koje u datom momentu imaju svrhu da ih zaštite ili uz pomoć njih „prežive“ nasilje. Prolazeći kroz proces razumijevanja emocionalne inteligencije, one sebe i svoje reakcije bolje razumiju i nauče da ih adekvatnije koriste.

Kada govorimo o emocionalnoj inteligenciji postoje četiri njene osnovne komponente:

1. emocionalna percepcija – sposobnost opažanja, identifikovanja, prepoznavanja i ekspresije emocija kod sebe i drugih, vještina da se pravi razlika između stvarnih i lažnih ekspresija, kao i dešifrovanje emocionalnih poruka u facijalnoj ekspresiji, tonu, „umjetno ponašanje“ itd.

2. asimilacija emocija – sposobnost da se emocije koriste za rezonovanje i rješavanje problema tj. emocionalno iskustvo ulazi u kognitivni sistem i mijenja ga. Emocije doprinose da se stvari vide iz različitih perspektiva, mogu nametati prioritete kroz usmjeravanje pažnje, ali i mogu ih ometati kao u slučaju anksioznosti.
3. razumijevanje emocija – sposobnost da se prepoznaju, razumiju emocije, da razmišlja o emocijama, da se prepoznaju uzroci kao i odnosi u „emocionalnim lancima“.
4. upravljanje emocijama – adaptivna regulacija uključuje sposobnost da se upravljaju, kontrolišu, regulišu emocije kod sebe i drugih, tj. uključuje sposobnost da se ostane svjestan svojih emocija i da se rješavaju problemi koji nose emocionalni naboj.

Takođe veliki faktor su limiti koje nameće sama sredina i uticaj iz okruženja, gdje žrtva nema podršku da se izbori sa svojim problemom. Pored suočavanja sa nasiljem, žrtva koristi svoj problem kroz socijalnu inteligenciju. Socijalna inteligencija je shvaćena kao individualna perceptivnost u socijalnim interakcijama. Socijalna inteligencija se sastoji od ekspertize koju ljudi unose u situacije životnih problema i ne može biti obuhvaćena opštim skorom. Socijalna inteligencija podrazumijeva primjenu znanja na probleme iz života. (Janković i Jovanović, 2006, str.14).

2. FAZE PROCESA OPORAVKA TOKOM BORAVKA U SIGURNOJ KUĆI VIVE ŽENE

Kada se desi nasilje u porodici ono povlači dugi niz posljedica i potrebne su mjere zaštite žrtve nasilja i djece. Jedan od načina kako da se žrtva nasilja zaštiti je dolazak u Sigurnu kuću Vive Žene. Žrtve nasilja tokom boravka imaju psiho-socijalni tretman koji im pomaže da uvide svoje potrebe, želje i da uz psihološku podršku samostalno donesu odluku koju za sebe i djecu smatraju najrelevantnijom nakon preživljenog nasilja.

Tokom dugogodišnjeg rada sa žrtvama nasilja i profesionalnog iskustva, boravak u Sigurnoj kući Vive Žene možemo podijeliti na IV faze:

1. Potreba za fizičkom sigurnošću i udaljavanje/odvajanje od počionioca nasilja - sigurno mjesto.
2. Verbalizacija onog što su preživjele i verifikacija/potvrda vlastitih osjećanja i ventiliranje istih.
3. Psihološka pomoć, podrška i prorada putem rada na temama iz njihovog života.
4. O snaživanje i planovi za budućnost i, eventualno, priprema da budu podrška drugim ženama koje su žrtve nasilja.

Prva faza obično traje od dolaska, sedam do petnaest dana. Pogotovo u vrijeme Covida, kada su korisnice bile smještene u tzv. sobe za izolaciju, samo su kontaktirale sa osobljem Sigurne kuće Vive Žene. Period izolacije, uz zdravstvene mjere zaštitu, je trajao dok ne dobiju negativan test na Covid-19. Onda se smještaju na isti sprat sa drugim korisnicama, gdje borave i družu se do izlaska iz Sigurne kuće Vive Žene.

Prva faza je period koji opisuju da im je značajan, jer su na sigurnom mjestu, počinioc nije fizički prisutan i nema direktne

prijetnje niti nasilja nad njima. Navodeći da im je potrebno vrijeme da se prilagode mirnom razdoblju bez nasilja, bez povišenog glasa/galame i zvukova koji ih podsjećaju i koji su se dešavali u nasilju. Navode da tada počinju mirnije spavati, postaju opuštenije i mogu na miru da razmišljaju o svojim odlukama. Imaju više prostora za sebe, obično žele da budu u tišini i „same sa sobom“ i svojom djecom.

Što se tiče psihološke podrške, kada su došle kao žrtve nasilja bile su uznemirene, uplašene, bojeći se za vlastiti život, djelovale su iscrpljeno i trebalo im je vremena da steknu sigurnost i povjerenje da su na sigurnom i da se stabilizuju. Tada je jako važna psihološka podrška u cilju stabilizacije cijele porodice.

Korisnice tokom ove faze obično po prvi put ispričaju svoje priče koje su preživjele, uz psihološku podršku i razumijevanje neutralne osobe. Stavljajući sebe i svoja osjeća u prvi plan, izražavaju ono što su do tada zadržavale i analiziraju na koji način su uspjele, kako često navode, „da prežive“ sve situacije nasilja. Važno im je da ih neko sasluša, bude tu za njih, daje značajnost njihovih osjećanjima i vidi ih kao osobu dostojnu pažnje i poštovanja. Mogu da rasporede same svoje vrijeme, fizički se odmire, misli i razgovor usmjeravaju ka pozitivnim razmišljanjima i daju smisao svojoj trenutnoj situaciji. Dijeleći osnovne informacije onoga što su proživjele, ukoliko osjete potrebu da to urade.

Druga faza prati tok razrade i pričanje svog iskustva o onome što su preživjele i na koji način su se nosile sa životom u nasilju, u grupnim sesijama dva puta sedmično i individualnoj terapiji. Grupe su pod nazivom Psihoedukativna i Tjelesne psihoterapije.

Psihoedukativna grupa u kojoj se obrađuju i dijele aktuelne teme, kao što su prilagođavanje novom prostoru i smještaju, osjećaj sigurnosti i započinjanje ličnih priča.

Putem psihoedukacije uče o načinu nošenja/suočavanja sa osjećanjima od nemoći, straha psihofizičkih reakcija do njihove psihološke prorade. Obraduje se tema uloga žrtve i posljedice nasilja. U grupnom procesu takav način rada zna biti ljekovit jer dobijaju međusobnu podršku kroz prepoznavanje sličnih situacija koje su preživjele.

Nije dovoljno raditi samo putem razumijevanja i verbalizacije vlastitih priča i iz primjera drugih na nivou razumijevanja psiholoških procesa. Takođe, važan segment je i druga grupa koja postoji u radu sa korisnicama, a to je iz tzv. Tjelesne psihoterapije i rad na tijelu/tjelesnim reakcijama.

Kroz Tjelesnu psihoterapiju se prepoznaje na koji način je tijelo zapamtilo ono što je emocionalno i psihološki osoba preživjela tokom iskustava nasilja i/ili tokom cijelog života. Upravo zbog naučenog načina reagovanja, način nošenja sa emocijama putem tijela pokazatelj je šta je još potrebno da se proradi kao dio procesa oporavka. Tada se koriste tehnike iz Tjelesne psihoterapije kao što su ekspresivne vježbe (izražavanje emocija koje su zaustavljene/potisnute), a koje su dovele do određenih psiholoških stanja, npr. depresije ili anksioznosti, ili određenih psihosomatskih bolesti, zbog neprorađenih emotivnih stanja. Grupni procesi se nadovezuju jedan na drugi, ono što se verbalizira u psihoedukativnom procesu, dobije se podrška za izražavanje emocija, stabilizaciji i/ili opuštanju u Tjelesnoj psihoterapiji da bi se postigao psihofizički rast i razvoj ličnosti. Kroz razumijevanje vlastitih stanja korisnice mogu povezati svoju emocionalnu percepciju i asimilaciju emocija. Zbog straha u nasilju su više obraćale pažnju na izraz lica i raspoloženje partnera i na taj način pokušavale da se prilagode njemu. Tokom ove faze prorade sjećaju se i prepoznaju kako su se one osjećale u tim trenucima i emocije dolaze do izražaja.

Sve ove teme sa grupne terapije mogu se prorađivati i na individualnoj terapiji. Kada se otvori neka intimna tema,

poštuje se granica sa kojima imaju mogućnost izbora, da li žele podijeliti samostalno i detaljnije sa terapeutom i/ili kao dio informacija na grupi.

Treća faza je postepena prorada, pozitivnog vrednovanja i vjerovanja u sebe, kod nekih je moguće da se razvije i značajniji psihoterapijski proces.

Kada korisnica spozna koji psihološki mehanizam odbrane je koristila, npr. izbjegavanje, i da je zanemarila svoju sigurnost, ona mijenja svoje ponašanje i taj mehanizam joj više ne služi svrsi jer više ne mora da bude u ulozi žrtve. Postaje svjesna svojih kapaciteta i vjeruje da je vrijedna da živi život izvan nasilja.

Korisnice imaju priliku da usvoje tehnike, vještine osnaživanja i postave lične granice. Prorade traumatska iskustva nasilja kroz prikaz tzv. kruga nasilja (opis svih vrsta nasilja) i steknu uvid o krugu jednakosti i ravnopravnosti. Takođe, kroz rad na ličnim resursima i ličnim ciljevima korisnice polako postižu stabilizaciju i mogu pratiti vlastiti proces oporavka. Pomoću prorade ličnih iskustava u sesijama ojačava se rezilijentnost/otpornost na nepredviđene životne situacije i lakše se nose sa nedaćama. Dalje obrađivane teme su slojevi identiteta, odnosi u porodičnoj dinamici iz primarne i sekundarne porodice. Korisnice kroz praćenje dinamike procesa i razumijevanje naučenih obrazaca ponašanja koje su koristile, imaju za svrhu da pronađu način kako da izađu iz uloge žrtve nasilja. Shodno tome se radi na jačanju korisnicinih kapaciteta zaštite, ličnih resursa i podrške da uspije da se izbori za miran život. Takođe i ova faza obuhvata spomenute faze razumijevanje emocija i asimilacije emocija tj. razumijevanje i upravljanje i prihvatanje emocija.

Četvrta faza proširuje temu na budućnost i izlazne strategije i ciljeve koje žele korisnice postići, jačanju

kapaciteta komunikacijskih i socijalnih vještina. Jedan od važnih segmenata je obnova informacija o njihovim ljudskim pravima i pravima zaštite od nasilja kroz referalne mehanizme države (policiju, centar za socijalni rad, tužilaštva, medicinsku podršku itd.).

Na kraju je važno raditi na socijalnoj inteligenciji da bi se osoba vratila u okruženje podržavanjem sebe i svojih potreba i zahtjeva i da bi ostvarila dobru interakciju sa okruženjem, pripremajući svoj plan sigurnosti i zaštite.

Tokom boravka u Sigurnoj kući Vive Žene, ne dođu sve korisnice do IV faze jer donesu odluku da izađu ranije iz Sigurne kuće Vive Žene. To je važno napomenuti pogotovo ako se vraćaju u okruženju gdje ponovo mogu biti izložene nasilju. Vjerujući da će se situacija promijeniti, izlaze iz Sigurne kuće Vive Žene nakon kraćeg boravka. Tada nisu imale dovoljno prilike i prostora da prođu kroz dugotrajniji proces psihološke podrške i ojačaju svoje kapacitete. Zbog toga je važan kontinuitet u psihološkoj proradi putem individualnih sesija i grupnih sesija, sa kraćim boravkom javlja se rizik da osoba nije imala prilika da radi na svom samopouzdanju, samopoštovanju i sposobnosti donošenja jasnih odluka koje su podržavajuće za nju, bez mogućeg rizika vraćanja u okruženje gdje dolazi do ponovljanja nasilja.

Ponekad je korisnicama dovoljno da radeći na ključnim temama sigurnosti, zaštite, psihološke podrške i emocionalne prorade donosu odluku o postavljanju granica nasilju i boravak završe prije IV faze.

Kroz razgovor i tokom grupnih sesija dođe se do značajnih informacija o onome što je žrtva nasilja proživjela u primarnoj i sekundarnoj porodici. Za pojedine teme je adekvatnije da se prorade na individualnim terapijama, gdje se korisnica osjeća ugodnije da ih iznese kao dio intimnih ličnih iskustava.

Individualne sesije se zakazuju jednom ili više puta u toku sedmice, u zavisnosti od procjena terapeuta u dogovoru sa korisnicom ili na njen lični zahtjev.

Svaka korisnica ima svoju jedinstvenu priču i način života koji je živjela. Prema tome se prilagođavaju i koriste adekvatne terapijske procjene, intervencije i kroz individualne sesije proces se prorađuje.

Koristeći ključne elemente iz terapijskog susreta i prema korisnicinom kapacitetu, savjetnik prilagođava tok i način psihološke prorade.

2.1. Prikaz slučaja korisnice Sigurne kuće Vive Žene

Prikazat ćemo primjer iz života korisnice, koji može pokazati kako je brinući se za druge, sebe zanemarila i postala žrtva nasilja. Kroz prikaz jednog slučaja vidjet ćemo koliko izloženost nasilju tokom života može uticati na lične kapacitete osobe i njenu nesvjesnu odluku da ostane u ulozi žrtve.

Korisnica započinje priču u periodu kada je imala 15 godina, tada se njeni roditelji razvode, a njoj se „ruši svijet“. Njen otac kao važan oslonac do tada, odlazi u drugi grad, ona preuzima „sav teret“ i odgovornost za porodicu, kao najstarije dijete. Zbrinjava brata i šalje ga na školovanje, ona ostaje sa majkom i sestrom želeći da im pruži finansijsku podršku i nastoji da pronađe posao. Spletom okolnosti napušta školovanje, zanemaruje sebe, svoje potrebe i granice. Tada doživljava nasilje od nepoznatih osoba i jedva uspijeva da se zaštiti i zbog tog iskustva mijenja sredinu i odlazi u drugi grad. Tamo ponovo preživljava nasilje i cijelo vrijeme koristi naučeni psihološki mehanizam odbrane - poricanje. Ne prepoznaje ugrožavajuće okruženje, opasne situacije i realnost u kojoj se nalazi. Djelimično, kako navodi, pokušavala je da razumije sebe, svoje okruženje i istraži na koji način može da se zaštiti, a pri tome je zanemarivala svoje emocije. Cilj je

da postane rezilijentna (tj. da adekvatno odgovori na stres), zbog mnogobrojnih neuspjeha i ponovljenog nasilja koje je doživjela. Odlučuje se za novi cilj u životu i želi da izgradi mjesto u kojem će osjećati sigurno.

Nakon određenog vremena upoznaje momka i udaje se za njega, vjerujući da je pronašla sreću. Suprug u braku mijenja svoje ponašanje i postaje nasilan. S obzirom na ranija životna iskustva, preovladava njena bespomoćnost i ona ponovo postaje žrtva nasilja. Okidač koji je doveo do izlaska iz nasilja je borba za život i strah za nju i djecu.

Višestruke traume koje je preživjela tokom godina pokušava da proradi u terapijskom setingu (nakon uspostavljanja mjesta povjerenja). Postepeno se javlja kapacitet za razumijevanje nesvjesnog preuzimanja uloge žrtve nasilja i naučene bespomoćnosti. Kroz individualnu psihoterapiju gradi nove obrasce funkcionisanja, verifikovanje/priznaje vlastitih osjećanja, postavljanja granice, radi na postizanju samopouzdanja, vodeći računa o svojim potrebama i potrebama djece.

U terapiji ona shvata da je za okruženje predstavljala nekoga ko je porodici oslonac jer je dobra majka i supruga, a za okruženje je i suprug dobar i malo ko zna da porodica nije sigurno okruženje. Međutim, dešavalo se upravo suprotno, ostaje u prividnoj sigurnosti koju je mislila da ima, samim tim jer ima porodicu i brak. Po njenim navodima nasilje bi trajalo i danas da nije jedan dan odlučila da prekine krug nasilja, koje su i djeca trpila i da s njima ode u Sigurnu kuću Vive Žene.

Osluškujući njihove potrebe, strahove i odgovornost da ih zaštiti od daljeg izlaganja nasilju.

Kroz individualne sesije dobila je pravi uvid u svoj život i na koji način treba da se zaštiti da bi u miru živjela sa svojom djecom. Djeca su takođe bila uključena u lične psihoterapije i dobili su psihološku podršku.

Prikazom dijela psiholoških procesa koji korisnice Sigurne

kuće Vive Žene dobiju boravkom može se steći uvid koliko je traumatsko iskustvo nasilja kompleksno i kako se postaje žrtva nasilja, a ne bira biti žrtvom.

3. DISKUSIJA

Kada se žrtva nasilja obrati za pomoć i smještaj u Sigurnu kuću Vive Žene, sama ili u pratnji CZSR, policije ili porodice/poznanika, za njih to nije ugodna situacija zbog same problematike povodom koje se javljaju. U većini slučajeva taj korak je dugo planiran, npr., od kada saznaju za postojenje ustanove za pomoć i podršku žrtvama nasilja. Razni su načini dolaska u Sigurnu kuću Vive Žene. Jedna korisnica navodi da je gledala emisiju na TV-u, putem koje je dobila informacije kako se obratiti u Sigurnu kuću Vive Žene u slučaju potrebe za zaštitom. Takođe je pratila upute profesionalaca, šta je sve potrebno od dokumentacije i ličnih stvari da se ima kod sebe kada se odluči izaći iz kuće i iz kruga nasilja.

Prateći faze koje su gore opisane, važno je dodati još par segmenata koje korisnice ističu kao važne.

Pri dolasku u Sigurnu kuću Vive Žene počinje prva faza i kroz zapažnja (ponašanja iz dijela emocionalne inteligencije) navodile su osjećanja koja opisuju da su prisutna; nelagoda, stid, bespomoćnost do nade za zaštitom i sigurnosti. Pritom pokazujući prirodnu ljudsku potrebu da budu prihvaćene i uvažavane kao ličnosti i kada to dožive, iskažu to kroz riječi zahvalnosti.

Navodeći da im je jako značajan prvi kontakt i kada osjete senzibilitet i razumijevanje, podršku od strane profesionalaca i da od te noći mogu da imaju sigurno mjesto i „krov nad glavom“, tada osjete olakšanje.

Procedura prijemnog razgovora, osnovne informacije njihove problematike, dobijanja tzv. higijenskog paketa, medicinska obrada i upoznavanje sa pravilima Sigurne kuće

Vive Žene i smještaj u sobu u kojoj će boraviti jeste dio prvog kontakta. Često se zna desiti da cijeli dan žene i djeca nisu imali obrok i da jedu tek kada dođu u Sigurnu kuću Vive Žene.

Ponekad korisnice vole da se vrate na taj trenutak u prvim razgovorima sa psihoterapeutom/savjetnikom, opisujući koliko im je bilo značajno kada su stigle u Sigurnu kuću Vive Žene.

Započinje se sa temama „sada i ovdje“, obično se fokus stavlja na njihovo trenutno stanje, npr. kako su spavale, kako se osjećaju, da li im je nešto potrebno i/ili o čemu razmišljaju?

Zatim se uradi psihološka procjena putem testova za dobijanje informacija potrebnih u terapiji, koje mogu služiti kao okvirna smjernica za dalji rad s njima.

Psihološka podrška je značajna da osjete da ih neko sluša, razumije i da mogu da verifikuju svoja osjećanja. Mnoge navode da do tada nisu imale prostor i vrijeme za sebe, da su živjele pod stresom i u strahu. Vrlo često preživljavajući fizičko nasilje, istjerivane su iz kuće, omalovažavane i trpile su uvrede i život koji nije dostojan čovjeka.

Kroz temu su dijelile iskustva koja su imale u vidu podrške profesionalaca iz relevantnih institucija ili negativnog iskustva gdje bi trebali dobiti podršku i zaštitu. Dijeljenjem iskustava i oslanjajući se na svoja prava postaju svjesnije svojih prava i jasnije izražavaju svoje strahove, nedoumice i uče kako se nositi sa izazovima, ukoliko podrška nije adekvatna.

Druga i treća faza su važne jer tada korisnice nauče da postavljaju granice, djelimično prorade preživljeno iskustvo, postignu stabilizaciju, rade na resursima, planovima za izlaznu strategiju i obnove informacije o zakonodavnim okvirima podrške i zaštite.

Važan dio su i njihova traumatska iskustva koja su se dešavala tokom odrastanja ili su se dogodila u odrasloj dobi, koja su ih izgradila i postavila osnove svih odnosa u kojima su se našle tokom svog života kao što je djelimično opisano u

prikazu individualne terapije.

Iskustvo govori da ni jedna žrtva nasilja ne bi postala žrtvom da je u njenoj pozadini imala iskustvo koje bi je naučilo postavljanju granica i sa jasnim kapacitetima podrške unutar sebe.

Kada bi se u sekundarnoj porodici ili partnerskoj vezi dogodilo nasilje nad njima, dolazilo bi do nevjerice i negiranja da se dešava nasilje. Javljale bi se faze bespomoćnosti, stida, nelagode i da bi „zaštite“ primarnu porodicu, skrivale su šta preživljavaju i odlučile su da se same nose sa nasiljem.

Bilo je situacija gdje bi se obratile roditeljima, braći i/ ili sestrama, a da nisu dobile podršku. Ponekad bi im članovi primarne porodice govorili da se nasilje dešava i da se ono prenosi iz generacije u generaciju i da treba da trpe nasilje. Zbog toga je bilo važno navesti koliko je bitan faktor podrška porodice.

Zbog narušenih kapaciteta imali su vjerovanja da su odgovorne za nasilje koje im se dešava, tražeći pogreške u svom ponašanju, suočavajući se sa nerazumijevanjem iz okruženja samo su ih vodile u tzv. začarani krug bez izlaza iz nasilja.

Sam proces prorade iskustava nasilja zavisi pored kapaciteta osobe i od dužine boravka korisnice u Sigurnoj kući Vive Žene. Kada se ima vremena i prostora za duži boravak od nekoliko mjeseci, onda se može postići veći stepen oporavka i u proradi procesa i njihovom psihološkom rastu i razvoju.

Tokom boravka u Sigurnoj kući Vive Žene i putem psihološke prorade, pojedine korisnice su pokazale kapacitet da budu podrška drugima u postavljanja granica nasilju. Tako da svoju priču mogu podijeliti u svrhu podrške drugim ženama da izađu iz nasilja.

Takav vid pripreme održava se kroz programe u grupama zajedno sa drugim korisnicama koje imaju slična iskustva s ciljem prevencije ili podrška za izlazak iz kruga nasilja, obično nakon izlaska iz Sigurne kuće Vive Žene.

ZAKLJUČAK

Uloga žrtve nasilja je uvijek bila kompleksna, pored toga što je izložena nasilju, ona je u jednu ruku i žrtva sistema, okruženja, čak i porodice kod dokazivanja svoje uloge i onoga što preživljava.

Mnogi su primjeri koji ukazuju da i dalje postoje predrasude i prebacivanje odgovornosti na same žrtve nasilja i one su prepuštene same sebi. Potrebna je istrajnost i prave informacije kome se mogu obratiti za zaštitu, pomoć i podršku. Dok dođu do Sigurne kuće Vive Žene, već su „istrošile“ sve kapacitete i mjere zaštite i boravak vide kao prijeko potrebnu sigurnost.

Naravno postoje i pozitivni primjeri podrške i saradnje u cilju zaštite žrtve nasilja, ali možemo navesti dio problema sa kojima se susreću.

Korisnice Sigurne kuće Vive Žene često navode da su doživjele nerazumijevanje u trenutku kada su odlučile da pričaju o nasilju svojim bližnjima i da traže savjet. Nailaze na zavjeru šutnje i dobiju poruku da se nasilje dešavalo i prije, da su mnoge žene to preživjele i ne dobiju adekvatnu podršku.

Takođe se obraćaju i nadležnim institucijama za njihov problem, sve do dolaska u Sigurnu kuću Vive Žene. Kada se odluče da prijave nasilje institucijama, koristeći referalne mehanizme države, ponekad se desi da pojedinci nemaju senzibilitet kada se radi o njihovom problemu. Tada dožive retraumatizaciju kod dokazivanja i minimiziranja onoga što su preživjele. Zna se desiti da zbog toga odustaju, vraćaju se počiniocu i ponovo prolaze isti ili čak i teži oblik nasilja nad njima.

Kada se radi o recidivu i dolasku dva ili više puta u Sigurnu kuću Vive Žene, važno je da se imaju gdje obratiti, da imaju podršku i znaju da nisu same.

Takođe, značajnim navode da se u terapijskom procesu osjećaju sigurnije i da s time dobiju adekvatnu pomoć za sebe,

puno više nego da su otišle kod rodbine, prijatelja ili iznajmile stan, samo da se sklone na „par dana“.

Kada se postavi pitanje kapaciteta trpljenja, a ne korištenja resursa u cilju vlastite zaštite, odgovaraju da su bile same sa svojim problemom ili su naučene da „čute i trpe“, da ih je bilo stid priznati šta prolaze kao žrtve nasilja, „samo da selo ili okolina ne zna“, itd.

Nakon boravka u Sigurnoj kući Vive Žene, imajući u vidu sve gore navedeno, dobiju jasnije uvide u svoja ljudska prava i slobode, jačanje kapaciteta i vlastitih psiholoških snaga. Ponekad i sama spoznaja da mogu biti u porodičnim odnosima u krugu jednakosti i ravnopravnosti oba partnera, pomaže im da donesu odluku koja je samo njihov izbor u svrhu ljepšeg života.

Kada uzmemo u obzir da je žrtva nasilja obično duži period vremena pod uticajem počinioca, on manipulišući s njom, određuje tj. oblikuje njeno ponašanje i „pretvara“ je u žrtvu. Žrtva sama pokušava sebi da objasni i pronade razne načine tzv. opravdanja zbog kojih navodi da ostaje u nasilnom okruženju što stvara tzv. začarani krug nasilja.

Zbog svega navedenog potrebno je da se osoba podstakne da radeći na svojim kapacitetima samim tim i osnaži da više ne bude žrtva nasilja, nego ravnopravni građanin države i da živi život bez ugrožavanja.

LITERATURA

Ekerman, V.N. (1987.), „Psihodinamika porodičnog života“, OUUR Izdavačka djelatnost i promet, Titograd.

Furlan, I., Kljajić, S., Kolesarić, V. i dr. (2005.), „Psihologijski rječnik“, Naklada Slap, Zagreb.

Janković N. i Jovanović A. (2006.) Ličnost od normalnosti do abnormalnosti, Centar za primenjenu psihologiju, Novi Sad.

Matsakis A., (2009.), „Živjeti sa veteranom“, Naklada Slap, Zagreb.

Nikolić, S. i suradnici (1996.), „Osnove obiteljske terapije“, Medicinska naklada, Zagreb.

Obradović, M. i Obradović, J. (2006.), „Psihologija braka i obitelji“, Golden marketing- Tehnička knjiga, Zagreb.

Robert L. Leahy i Stephen J. Holland i Lata K. McGrinn, (2014.), Planovi tretmana i intervencije za depresivne i anksiozne poremećaje, Naklada Slap, Zagreb.

Smederevac, S., i Mitrović, D. (2009.), „Ličnost metodi i modeli“, Centar za primenjenu psihologiju, Beograd.

GRUPNI SOCIJALNI RAD U SIGURNOJ KUĆI

MA Selma Tufekčić, socijalna radnica

UVOD

Svaki pojedinac u toku svog života pripada različitim grupama ljudi. Uspješno adaptiranje na te raznovrsne grupne situacije dobrim dijelom zavise od grupnog iskustva koje se stiče od ranog djetinjstva. S pravom se ukazuje da čovjek postane svjestan svoga Ja tek ako može da se prepozna u relacijama grupa, ponajprije onih primarnih, kojima kao član pripada. Kroz grupu pojedinac u različitim vidovima zadovoljava svoje životne, psihološke i socijalne potrebe.

Podrška ženama žrtvama nasilja u porodici koje se nalaze na tretmanu u Sigurnoj kući Vive Žene pruža se kroz različite oblike psiho-socijalnog djelovanja, pri čemu se koriste različite metode. Pored individualnog socijalnog rada sa ženama, od prijemnog razgovora pa sve do prestanka tretmana u Sigurnoj kući Vive Žene, korisnice se uključuju i u realizaciju grupnog socijalnog rada. Dakle, u radu sa korisnicama koriste se različite metode socijalnog rada kao što su: metoda rada sa pojedincem, metoda socijalnog rada u lokalnoj zajednici, metoda socijalne akcije i metoda socijalnog grupnog rada. Ovdje ćemo posebnu pažnju posvetiti grupnom socijalnom radu u Sigurnoj kući Vive Žene.

Socijalni rad nije iscrpljen pružanjem individualne pomoći osobi kojoj je neophodna stručna pomoć. Pružanje individualne pomoći samo je jedan od metoda u rješavanju brojnih nepovoljnih životnih prilika u kojima se pojedinci mogu naći. Iz tih razloga, grupni socijalni rad se sve više promovira kao nezamjenjiv metod rada sa grupom pojedinaca, pri čemu se posebno pridaje pažnje uticaju kojeg grupa može

imati na formiranje stavova kao i na cjelokupno ponašanje i samorazumijevanje i međusobno razumijevanje članova grupe.

U ovom radu predstaviti ćemo neke najvažnije odrednice realiziranja grupnog socijalnog rada sa ženama žrtvama nasilja u porodici koje borave u Sigurnoj kući Vive Žene, uz teorijsko razmatranje ove metode socijalnog rada. Također ćemo se osvrnuti na specifičnosti socijalnog rada za vrijeme pandemije Covid-19.

1. TEORIJSKI OKVIR

Međunarodna definicija socijalnog rada, koja se nalazi u Globalnim standardima za obrazovanje i obuku u socijalnom radu, usvojenim na Generalnoj skupštini Međunarodnog udruženja škola za socijalni rad i Međunarodne federacije socijalnih radnika glasi: “Socijalni rad kao profesija promoviše socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima, te osnaživanje i oslobađanje ljudi sa ciljem povećanja blagostanja. Upraznjavajući teorije ljudskog ponašanja i socijalnih sistema, socijalni rad interveniše na mjestima gdje dolazi do interakcije ljudi i njihovog okruženja. Principi ljudskih prava i socijalne pravde su fundamentalni za socijalni rad“ (Miković, 2007: 20). U savremenoj bosanskohercegovačkoj stvarnosti djelatnost socijalnog rada postaje sve važnija u različitim oblastima. Ovo se također odnosi i na područje suočavanja sa problemima nasilja u društvu a posebno nasilja u porodici, u čemu sigurne kuće za žrtve nasilja imaju posebno važnu ulogu i značaj. Kao što je već kazano, grupni socijalni rad je jedna od obaveznih metoda rada sa žrtvama nasilja koje se nalaze u Sigurnoj kući Vive Žene.

Jedna od prednosti grupnog rada jeste da rad u grupi omogućava brže rješavanje pojedinih pitanja, mobilizirajući

grupne snage u vezi s postizanjem zajedničkog cilja. Također, možemo reći i da je ovakav način rada ekonomičniji jer se u grupi istovremeno radi sa više osoba, pa se problemi za kraće vrijeme mogu za sve članove uspješno otkloniti. U grupi je pojedinac upućen na uspostavljanje raznovrsnih interpersonalnih odnosa. Na taj način dolazi do veoma različitih uticaja na ličnost svakog člana grupe. Međusobni uticaji na relaciji pojedinac – grupa odvijaju se na intelektualnom, bihejvioralnom i emocionalnom nivou (Stakić, Milovanović, 1991: 185).

Definiranju grupe može se pristupiti na više načina, ali u osnovi oni se svode na šire i uže shvatanje – definiranje grupe. U širem smislu grupom podrazumijevamo:

- a) Mnoštvo, skupinu određenih jedinica, ili
- b) Mnoštvo, skupinu ljudskih bića.

U užem smislu pod grupom podrazumijevamo ograničen skup ljudi koji su sebi postavili – odredili zajednički cilj čije ostvarenje je moguće uz zajedničku saradnju. Iz izložene definicije uočavamo tri važna elementa grupe:

1. Brojna ograničenost koja je važna zbog interpersonalnih odnosa i mogućnosti međusobnog uticaja među članovima grupe;
2. Zajednički cilj i interesi članova grupe koji ih okuplja i veže;
3. Nužna zajednička saradnja među članovima grupe kako bi mogli ostvariti postavljeni zajednički cilj (Termiz, 205: 162).

Navedeni elementi karakteriziraju i grupni socijalni rad u Sigurnoj kući. Komunikacija u grupi se odvija kroz nekoliko nivoa:

- na verbalnom planu (razmjena verbalnih poruka),
- na neverbalnom (ponašanje),

- ali i na emocionalnom/ empatička razmjena (Stakić, Milovanović, 1991: 187).

Za uspješno komuniciranje u grupi neophodan je visok nivo tolerancije i povjerenja među članovima.

Može se reći da je socijalni grupni rad jedan od metoda socijalnog rada koji doprinosi poboljšanju socijalnog funkcioniranja ličnosti kroz ciljana grupna iskustva. Kako važi za sve oblike rada, tako je i za socijalni grupni rad neophodno rukovođenje određenim principima. Osnovni principi grupnog socijalnog rada:

- prepoznavati individualne razlike i sposobnost svake ličnosti u grupi
- uočavati razlike između grupe u cjelini kao i u odnosu na druge grupe
- prihvatiti svakog pojedinca u grupi sa svim njegovim vrijednostima i slabostima
- omogućiti odnos među članovima grupe koji će podsticati razvoj, uzajamnu pomoć i prihvatanje pomoći
- ohrabrivati svakog člana da u aktivnostima grupe učestvuje prema svojim sposobnostima
- podsticati aktivno uključivanje članova grupe u rješavanju zajedničkih problema
- omogućiti članovima grupe da dožive zadovoljstvo putem uspješnog prevazilaženja problema i konflikta
- prikladno usmjeravati grupni proces i razložno ograničavati grupu u slučaju ekscenih reakcija pojedinaca ili grupe
- toplo, ljudski i disciplinovano koristiti ulogu grupnog terapeuta uz dostojanstvo i dogovornost u ličnom i profesionalnom ponašanju (Petrović, Sedmak, Ćorić, 2005).

Prema Ajduković (1997), temeljno je načelo grupnog rada da članovi grupe mogu pomoći jedni drugima tako da izmjenjuju osjećaje, informacije, daju sugestije, ideje i rješenje problema te se podupiru uz pretpostavku da je grupni proces glavni izvor promjene i razvoja pojedinih članova grupe.

2. GRUPNI SOCIJALNI RAD U SIGURNOJ KUĆI VIVE ŽENE

2.1. Formiranje grupe i uključivanje u grupni proces rada

Grupni socijalni rad namijenjen je korisnicama koje se nalaze na tretmanu u Sigurnoj kući Vive Žene. Tokom individualnog rada i predstavljana naših usluga koje pružamo, korisnicama se, uz opis grupnog načina rada, daju preporuke pristupanja u grupu proces rada. Sudeći po dosadašnjem radu u grupi, sve korisnice su izrazile potrebu i želju da prisustvuju grupnom radu. Važno je da ovaj pristup grupi bude na dobrovoljnoj osnovi. Ukoliko se dogodi da se neka od korisnica izjasni da nema interesa uključivanja u grupni rad, odluku treba poštivati.

Ukoliko se korisnica svojevrijemno uključi u grupni rad, a tokom grupnog rada se uoči nezainteresiranost učešća u grupi, otpor prema drugim članovima ili voditeljici grupe, sa korisnicom je potrebno obaviti individualni razgovor, dati joj podršku i saznati šta predstavlja poteškoću i nelagodu sudjelovanja u grupnom radu. Tokom svakog susreta grupe, podsjećamo na grupna pravila, kućni red i razgovaramo o potrebama korisnica.

Kontinuirano praćenje ponašanja korisnica od posebne je važnosti tokom obavljanja i individualnog i grupnog rada. Poslije takve procjene moguće je utvrditi koji je oblik rada adekvatniji. U praksi se pokazalo da su neke korisnice

otvorenije tokom individualnih razgovora dok su neke od njih tek kroz rad u grupi postale otvorenije, komunikativnije, da su i druge korisnice motivirale da iznose svoja iskustva i stavove.

Grupni rad odvija se jednom sedmično. Ponekad usljed neplaniranih okolnosti, kao što je prijem novih korisnica na tretman u Sigurnu kuću Vive Žene, stručni sastanci sa saradnicima, grupni socijalni rad se može održati narednog dana u sedmici. U obraćanju klijenticama o tome da grupa neće biti održana u prije zakazanom terminu, važno je uputiti izvinjenje uz molbu za razumijevanje zbog nastupajućih izmjena. Ovakav stav zasnovan je na iskustvu da su korisnice pokazale da im takav način komunikacije mnogo znači. Ovime se, također, osnažuje međusobno povjerenje i osjećaj pripadanja grupi.

2.2. Struktura grupe i grupna dinamika

Broj žena na sesijama grupnog socijalnog rada je od tri do osam. Možemo reći da je ovakav broj članica veoma povoljan za kvalitetan uvid u interpersonalne odnose unutar grupe. Žene žrtve porodičnog nasilja imaju isti cilj, a to je psihosocijalna stabilizacija i rehabilitacija kako bi poslije tretmana započele kvalitetniji život – život bez nasilja. Tokom svakog grupnog socijalnog rada u Sigurnoj kući Vive Žene, ističe se nužnost saradnje među članicama grupe, uz napomenu da sve članice imaju isti/zajednički cilj. Grupa je heterogena tj. čine je korisnice različite starosne dobi, osobina ličnosti, različitih životnih iskustava, kognitivnih i emocionalnih svojstava. Zajednička karakteristika, po čemu je grupa istovremeno i homogena, je da su sve korisnice sa iskustvom porodičnog nasilja.

2.3. Ciljevi i tok grupnog rada

Na početku svake grupne sesije, prvo analiziramo situaciju koja se odvija u Sigurnoj kući Vive Žene. To se odnosi na način komunikacije između korisnica, organizaciju i podjelu obaveza, korištenje i održavanje životnog prostora, njihovim potrebama i preporukama da bi njihov boravak bio što ugodniji.

Ključni cilj grupnog socijalnog rada sa korisnicama Sigurne kuće Vive Žene je uspostaviti međusobno povjerenje. Ukoliko nismo uspjeli sa korisnicama uspostaviti odnos na temelju povjerenja i osjećaja sigurnosti i pripadanja, iz takvog odnosa mogu proizići i drugi problemi kao što su osjećaj nesigurnosti, skrivanje i potiskivanje potreba, otežana i oskudna tj. ograničena komunikacija kao i konflikti među korisnicama. Nadalje, učenje iz iskustava drugih, olakšavanje vlastitog stanja kroz razgovor, shvatanje da i drugi ljudi imaju problem, zajedničko traganje za rješenjima, međusobno upoznavanje, međusobna pomoć i podrška, također su ciljevi grupnog socijalnog rada u Sigurnoj kući Vive Žene.

Tokom rada sa grupom korisnica, utvrđuje se „set tema“ za koje postoji potreba za grupnom analizom/diskusijom. Prilikom izrade liste tema, rukovodimo se potrebama članica grupe. Tokom razgovora o iskustvu porodičnog nasilja, također se mogu identificirati teme koje su pogodne za rad u grupi. Također, na početku grupnog rada, članicama grupe se pojasni šta je zapravo rad u grupi, važnost aktivnog slušanja, međusobnog poštivanja i sl. Sve upute i komunikacija sa korisnicama odvija se na njima razumljiv način, bez korištenja stručne terminologije i teorijskih analiza o njihovom problemu ili bilo kojim pojavama. Tokom rada u grupi se strogo izbjegavaju monolozi voditeljice grupe i korisnice se podstiču da se same izražavaju uz korištenje verbalne i neverbalne komunikacije. Tokom trajanja grupnog rada i usmjeravanja

grupnog procesa, voditeljica nastoji doprinijeti što kvalitetnijoj grupnoj koheziji. Grupna kohezija podrazumijeva „sile“ koje drže članove grupe na okupu usljed uzajamnog afektivnog privlačenja, zajedničkih interesa, normi, privrženosti zajednici članova grupe. Grupna kohezija se manifestira u čvrstini i stabilnosti grupe, osjećanju zajedništva i uzajamne solidarnosti članova, kao i u otpornosti grupe na sile dezorganizacije i spoljne pritiske (Vidanović, 2006: 158).

U većem broju grupnih susreta, rukovodilac grupe – stručno lice, na početku grupnog rada, pokreće diskusiju. Nerijetko se događa, da i same članice grupe pokreću diskusiju, koju treba podržati i adekvatno usmjeriti. Uglavnom se u ovom slučaju radi o članicama koje su boravile u grupi više puta te imaju potrebu na vlastitu inicijativu grupno razgovarati o određenom problemu. Kvalitetnu diskusiju pokreću otvorena pitanja koja ne podrazumijevaju unaprijed date odgovore sa *da* ili *ne*, *slažemo se*, *ne slažemo se*, nego ona treba uvijek da budu dovoljno poticajna za otvaranje žive i slobodne diskusije. Potrebno je nastojati da se svaki član „uvuče“ u diskusiju jer je to primarni cilj grupnog rada, od čega zavisi i daljnji tok rada, odnosno da se svaka članica što ranije slobodno i samostalno uključi u diskusiju.

Ukoliko se javi situacija da bude više važnih aktuelnih dešavanja, koje je potrebno zajednički analizirati ili da članice više žele da se obrađuje određena tema, tada se članicama grupe omogućava da jednim dijelom „preuzimaju“ vođenje tokom cijelog trajanja sesije grupnog rada. U ovom slučaju voditeljica socijalnog grupnog rada, uvijek nastoji motivirati korisnice da komuniciraju i motiviraju jedna drugu te usmjeriti rad grupe na način da svaka korisnica ima podjednako vrijeme za iznošenje stavova koje želi podijeliti kako se ne bi osjećala zanemareno i neprihvaćeno od strane grupe. Pored redovnog, planiranog grupnog rada, ponekad je neophodno održati grupni razgovor sa korisnicama kada problem zahtijeva neodložno

djelovanje.

Kroz svaku sesiju grupnog rada daju se i informacije o uslugama koje možemo ponuditi našim korisnicama. Tokom takvih uputa voditeljica grupnog socijalnog rada naglašava zajednički rad stručnog tima u Sigurnoj kući, tj. koriste se formulacije kao što su: „*naš rad, naše usluge, naša pomoć i podrška*“ ili „*ja i moje kolegice koje će vam također biti na usluzi*“. Navedenim pristupom pokazuje se korisnicama da više stručnih osoba brine o njima i učestvuje u njihovoj rehabilitaciji te da budu slobodne iskazati svoje potrebe.

Posebnu važnost tokom grupnog rada zauzima tema o verbaliziranju osobnih potreba i osjećanja. Iz tog razloga, svakodnevno je potrebno propitivati i identificirati njihove potrebe u intenzivnoj komunikaciji sa njima te zaključiti koje su njihove primarne potrebe u datom trenutku. Sasvim je shvatljivo da žena koja nikada nije razmišljala o sebi i svojim potrebama i tome pridavala minimaliziranu ili nikakvu važnost, ima poteškoću govoriti o sebi, svojim potrebama i željama. Tome doprinosi i osjećaj manje vrijednosti sa kojim su se nosile dugi niz godina te je na tome potrebno iscrpno i dugo raditi. To znači da je potrebno uvijek i iznova ispitivati njihova osjećanja, potrebe i dileme i kontinuirano raditi na osnaživanju korisnica da izražavaju svoje potrebe. Suština naše stručne pomoći bazira se na ustrajnosti, temeljitosti i težnji da možemo prepoznati potrebu kada se ona i ne verbalizira.

2.4. Izvještaji o praćenju i evaluacija grupnog rada

Izvještaj o svim pojedinačnim sesijama grupnog rada uglavnom se struktuiru u tri dijela – uvoda, obrade teme i zaključka. Blagovremeno sačinjeni izvještaji i refleksije omogućavaju osvrt, uvide u provedene aktivnosti kao i svojevrsnu evaluaciju i samoevaluaciju vezanu za provođenje grupnog socijalnog rada. Izvještaji o provedenom grupnom

socijalnom radu su dio stručne evidencije koja se vodi u Sigurnoj kući Vive Žene i njihovo sačinjavanje i analiziranje podliježu normama koje proističu iz profesionalne etike i odgovornosti.

Dosadašnja iskustva pokazuju da se grupnim radom uspješno uspostaviti međusobno povjerenje, da su se zajedničkim snagama analizirale značajne teme za korisnice, što je svakoj ponaosob olakšalo adaptaciju na tretman u Sigurnoj kući Vive Žene i nove životne uvjete. Osim toga, korisnice su pokazivale interes za grupni rad, davale svoj doprinos, aktivno učestvovala, diskutovale. Grupni rad završavao se na različite načine, ovisno od analizirane teme, uz različite emocionalne reakcije. Uočena prednost grupnog rada je i mogućnost koju on pruža da se procjeni međusobno komuniciranje članica, kao i to u kojim životnim segmentima imaju ista, slična ili suprotna mišljenja.

Kao što je već unaprijed istaknuto, za grupni socijalni rad, u skladu sa potrebama i interesima korisnica, izrađen je set tema za grupne sesije. Praćenje dinamike realiziranja predviđenih zadatah tema je važno ali to ne znači potpunu fiksiranost na redoslijed tema, jer se često nametnu druge teme za grupni razgovor, nekada proistekle iz potreba korisnica, ponekad iz aktuelnog događaja u Sigurnoj kući Vive Žene. Veoma često se dešava da se iz realiziranog grupnog socijalnog rada nametne tema za naredni susret, uoči se potreba za otvaranjem drugih tema koje će doprinijeti kvalitetnijoj rehabilitaciji. Za uspješnost grupnog socijalnog rada veoma je važno da voditeljica tokom realizacije grupnog procesa rada adekvatno ispunjava određene zadatke kao što su povezivanje članova grupe, podržavanje, ograničavanje ponašanja koje je štetno za grupu, usmjeravanje kroz diskusiju, ublažavanje napetosti i konflikta, zapažanje, procjenjivanje i planiranje.

Nadalje, uz pomoć grupnog rada sa korisnicama imamo mogućnost analiziranja interpersonalnih odnosa u grupi pri

čemu demokratski način rukovođenja grupom povećava motivaciju i odgovornost članova tokom grupne komunikacije. Da bi adekvatno procijenili potrebe članica grupe, postavili ciljeve grupnog rada i učinili da ishod grupnog rada postane što uspješniji, moramo pomno zapažati reakcije članica grupe na pojedine izložene stavove i mišljenja, pažljivo slušati sve ono što se na grupi govori i imati stav empatije odnosno prihvatati sve članice podjednako kako bi iste mogle slobodno iskazati svoje mišljenje, osjećanja i doživljaje tokom grupnog rada.

3. SPECIFIČNOSTI SOCIJALNOG RADA ZA VRIJEME PANDEMIJE

Proglašenjem pandemije virusa Covid-19 postepeno se mijenjao i direktan rad sa korisnicama Sigurne kuće Vive Žene. Tokom svakodnevne komunikacije sa ženama, na početku proglašenja pandemije, uglavnom se počeo javljati osjećaj neizvjesnosti i zbuđenosti. Razgovori od strane stručnih lica vodili su se sve češće. Kroz sve teme individualnog i grupog rada sa ženama promicala se i tema vezana za novonastalu situaciju u vezi s pandemijom. Svakodnevnu rutinu, uobičajene aktivnosti, zamijenile su češće upute o mjerama i edukativni sadržaji. U posmatranju realiziranja dnevnih aktivnosti klijentica i analizi interakcije osjetila se napetost, panika, zabrinutost. Često i neverbalnom komunikacijom izražavale su tegobu i razočarenje naspram situacije koju ne mogu kontrolirati. Za nekoliko dana, kada su se korisnice upoznale se svim uputama, različitim informacijama od strane stručnih lica te informacijama koje su usvajale putem medija, javila se potreba za čestim propitivanjima o pandemiji i „stanju vani“. S obzirom da korisnice često obavljaju telefonske razgovore sa srodnicima, prenosile su njihove stavove i mišljenja o virusu, a zatim su iznosile svoja mišljenja. Iz postavljenih pitanja, koje su korisnice upućivale pri prvom jutarnjem razgovoru, mogli

su se naslutiti njihova strah i zabrinutost. Vrlo česta pitanja su bila: „*Ima li dovoljno namirnica za kupiti? Ostaje li svijet bez posla? Sinoć javljaju ima još mrtvih! Kažu vani je kao ratno stanje*“, kao i tvrdnje „*ne smijemo odavdje*.“

Pored zahtjevnog, dugotrajnog i iscrpnog rada na rehabilitaciji klijentica zbog iskustva nasilja u porodici, našli smo se pred novim problemom. Iznenada, pažnja koja se pridavala fenomenu nasilja u porodicu i rehabilitaciji žrtava, pomiče se na umanj enje straha, panike i bespomoćnosti koju je uzrokovala pandemija. Tokom kriznih razdoblja veoma je značajna podrška članova porodice. Proglašenjem stanja pandemije korisnice su uskraćene i za posjete svojih najbližih. Kako su dani prolazili u svim aktivnostima u Sigurnoj kući Vive Žene prožimala se tema pandemije, tokom individualnog i grupnog rada, psihoterapijskih tretmana, a na radno–okupacionoj terapiji počele su se izrađivati zaštitne maske. Također je važno istaći da su korisnice postale uskraćene za ostvarivanje različitih prava koja ostvaruju preko nadležnih institucija. Njihove namjere i planovi za budućnost stanjem pandemije su postali ograničeni i onemogućeni, što je u velikoj mjeri kod istih doprinosilo da se osjećaju bespomoćno. Mnoge od njih je stanje pandemije, odnosno izoliran način života koji je uslijedio, asocirao na traumu nasilja koju su preživjele.

Tokom obavljanja individualnih razgovora, mogao se osjetiti nemir zbog situacije u kojoj se nalazimo. Korisnice su brinule za svoju sigurnost, ali i za sigurnost svojih srodnika, roditelja i poznanika. Cilj svakog razgovora bio je umanjiti strah, povećati osjećaj sigurnosti i upućivati na poštivanje preventivnih mjera. Iako se u svakom suportivnom razgovoru odvajalo vrijeme za razgovor o pandemiji, tokom grupnih sesija se ponovo javljala zabrinutost i potreba za diskusijom o pandemiji. Tada smo zajedničkim djelovanjem, otvarale teme o drugim nepovoljnim iskustvima u našem životu te smo se prisjetile na koji način smo ih tada prevazišli i uz čiju podršku.

Zanimljivo je bilo uočavati kako članice grupe djeluju umirujuće jedna na drugu. Čak su tako djelovale i one koje su u individualnom razgovoru bile u panici. Može se reći da se grupnom diskusijom panika umanjivala i da su vremenom učesnice grupe bile ohrabrene i osnažene u pružanju podrške jedna drugoj.

Navedeno ukazuje na važnost grupnog pripadanja i snagu i prednosti grupnih razgovora. Kako za naše korisnice u Sigurnoj kući Vive Žene, pandemija je djelovala kao izazov te je uticala na prilagodbu stručnog postupanja profesionalaca i na „preispitivanje“ vlastitih umijeća. Trebalo je zadovoljiti sve stručne i profesionalne zahtjeve, a pri tome dati za sve željno iščekivan odgovor na pitanje „...a kad će ovo proći?“

ZAKLJUČAK

Grupa podrazumijeva „psihološku“ blizinu i međusobni uticaj članova grupe. Kao način kojim se postiže određeni zadatak, socijalni grupni rad predstavlja jedan pomažući proces. On je sastavni dio profesije, prije svega socijalnih radnika, ali i drugih korespondentnih profesija: psihologije, defektologije, pedagogije i andragogije.

Grupni rad podstiče članice grupe da ispolje sve moguće vlastite ali i zajedničke potencijale u pogledu promjene ponašanja. Socijalnim grupnim radom, u grupi se nude drugačije, a često i bogatije i važnije mogućnosti dijagnosticiranja ponašanja i ličnosti pojedinca. Također, korisnicama se kroz grupni rad daje prilika da sebe vide i „očima drugih ljudi“.

Kroz grupni socijalni rad dolazimo do rješavanja praktičnih, svakodnevnih problema, razvijaju se rekreativna interesovanja i aktivnosti, smanjuje se napetost i uznemirenost, smanjuje se otuđenost i razvija osjećaj pripadnosti. Kroz grupne razgovore možemo posmatrati pojedinca kroz grupu,

njegovu društvenu dimenziju te analizirati koliko članice i na koji način utiču jedna na drugu.

Sve ovo je na jedan poseban način došlo do izražaja i u novonastaloj kriznoj situaciji vezanoj za aktuelnu pandemiju.

LITERATURA

Ajduković, M. (1997) Grupni pristup u psihosocijalnom radu, Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.

Ajduković, M. (2001) Utjecaj zlostavljanja i zanemarivanja u obitelji na psihosocijalni razvoj djece. Dijete i društvo, 3, 1-2, str. 59-75.

Bassett, G. A. (1968). Praktično intervjuiranje. Zagreb: Panorama.

Đurić, S. (2007) Fokus – grupni intervju. Beograd: JP Službeni glasnik.

Miković, M. (2007) Socijalni rad i mentalno zdravlje, Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

Petrović, D., Sedmak, T., Ćorić B. (2005) Metode grupnog socijalnog rada, Beograd: Tiroerc.

Stakić, Đ., Milovanović, M. (1991) Metode socijalnog rada, Beograd: Stručna knjiga.

Termiz, Dž. (2005) Teorija nauke o socijalnom radu, Lukavac: Grafit: Lukavac.

Vidanović, I. (2006) Rečnik socijalnog rada, Beograd: Tiro-erc.

ZAŠTITA NAJBOLJEG INTERESA DJETETA KROZ POSTUPAK POSREDOVANJA I RAZVOD BRAKA

MA Selma Tufekčić, socijalna radnica

Amila Berbić, diplomirana pravica

UVOD

S obzirom na stalni trend porasta broja razvedenih brakova, institucije Evropske unije i Vijeća Evrope donijele su određene dokumente koje imaju za cilj smanjenje posljedica koje proizilaze iz razvoda braka. Upravo zbog toga, vršene su izmjene zakonskih odredbi u Bosni i Hercegovini, te je donošenjem novog Porodičnog zakona FBiH 2005. godine uveden institut posredovanja. Glavni cilj postupka posredovanja prvenstveno se odnosi na to da se uz stručnu pomoć prevaziđu konflikti u porodici te nesporazumi između članova porodice.

Posredovanje prije razvoda braka je dužnost bračnih partnera koji imaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje, a ujedno je posebno preporučljiva metoda u rješavanju porodičnih sukoba/sporova. Prema PZ FBiH, roditeljsko staranje podrazumijeva skup odgovornosti, dužnosti i prava roditelja koje imaju za cilj zaštitu osobnih i imovinskih prava i interesa. Roditeljsko staranje mora se ostvariti u najboljem interesu djeteta.

Roditelji/bračni partneri su dužni da porodične sporove (razvod, vršenje roditeljskog prava, održavanje ličnih odnosa između djece i roditelja i drugih djetetovih srodnika, izdržavanje, podjela imovine) rješavaju postupkom posredovanja – mirnim dogovorom o svim pitanjima koja su za njih i njihovo dijete važna. Kada govorimo o postupku posredovanja, kao profesionalci se trudimo da ispunimo sve

potrebne norme kako bi postupak posredovanja ispunio sva propisana načela i zadovoljio sve pravne osnove. Postavlja se pitanje ko i na koji način priprema djecu na taj postupak kao i na odvojeni život s jednim roditeljem i koliko se zapravo pridaje značaja mišljenju djeteta. U radu ćemo se, pored teorijskih razmatranja o fenomenu razvoda braka i procedura koje se odnose na postupak, naročito fokusirati na zaštitu interesa djeteta tokom postupka posredovanja. Postoje velike razlike u prilagođavanju djece na razvod roditelja zbog čega je djeci potrebna adekvatna stručna podrška. Dok većina djece uspješno savlada to krizno razdoblje, dio djece doživljava emotivne teškoće veće od uobičajene uznemirenosti i tuge, a posljedice razvoda prate ih čak i u odrasloj dobi. U praksi je evidentno da djeca nerijeko osjete krivicu zbog razvoda braka roditelja.

Postupak posredovanja za postizanje sporazuma o posljedicama razvoda braka regulisan je Porodičnim zakonom FBiH, Porodičnim zakonom Republike Srpske i Porodičnim zakonom Brčko distrikta BiH.

Jedan od ovlaštenih posrednika između bračnih partnera na području Tuzlanskog kantona je Centar za terapiju i rehabilitaciju UG „Vive Žene“ Tuzla, koji je od 2006. godine, među prvima u Bosni i Hercegovini, ovlašten za poslove posrednika. Kroz rad ćemo ukratko prikazati specifičnosti tokom postupka posredovanja u UG „Vive Žene“.

U svrhu boljeg razumijevanja samog postupka, prikazat ćemo faze, načela i prednosti posredovanja.

1. TEORIJSKA RAZMATRANJA

1.1. Uloga porodice – definiranje i pravna regulativa

Porodica predstavlja jednu od najstarijih ljudskih institucija i uvijek će biti aktuelna za različita razmatranja. Bez obzira na strukturu porodice, životni stil, zaposlenost roditelja, dijete u porodici predstavlja integralni dio života.

„Obitelj je mjesto gdje se dijete razvija tjelesno, intelektualno, gdje razvija svoja osjećaje i osobnost, socijalne i moralne vrijednosti te gdje se stvara i razvija obiteljski identitet“ (Zloković, Rosić, 2002:23).

U teoriji „socijalnog područja“ (Social domain theory, Smetana, J.1995:162) roditelj je taj koji treba djetetu osigurati da se razvije i osjeća dobro, da ga zaštiti i da mu pomogne kako bi naučilo živjeti s drugim ljudima.

Porodica se često određuje i kao osnovna ćelija društva i/ili kao jedna od najstroženijih društvenih grupa. Pored ovakvog određenja u teoriji, kao „prirodna i osnovna ćelija društva“, odnosno „osnovna ćelija društva“, porodica je određena i u međunarodnim i evropskim ugovorima i dokumentima: Univerzalnoj deklaraciji o pravima čovjeka (član 16. stav 2.), Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima (član 23. stav 1.), Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (član 10. t. 1), te Evropskoj socijalnoj povelji (član 16.). Svi ovi ugovori normiraju zaštitu porodice, a Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda garantuje pravo na poštivanje porodičnog života kao jednog od osnovnih ljudskih prava (član 8.) (Traljić, Bubić, 2007: 12).

U skladu sa odredbama Konvencije¹, i domaće pravo

1 Konvencija je usvojena 20. novembra 1989. godine a stupila na snagu 2. septembra 1990. godine. Na osnovu notifikacije o sukcesiji od 1. septembra 1993. godine ona obavezuje Bosnu i Hercegovinu, a pravnu snagu ustavnih odredaba ima na osnovu Aneksa Ustava Federacije

normira, pored dužnosti roditelja, i obavezu države na pružanje posebne zaštite djetetu.² Od svih oblika zaštite djeteta, najznačajnija je ipak zaštita koja se ostvaruje unutar porodice, odnosno koju pružaju roditelji.

Zbog značaja koji ima za svoje članove i za društvo u cjelini, zaštita porodice je normirana u Ustavu FBiH (član 2. t. j). U Ustavu RS-a (član 36.) normira se također da porodica (majka i dijete) ima(ju) posebnu zaštitu.

Obaveza države da osigura zaštitu porodice (i djeteta) je normirana, kao načelo na kojem se zasniva uređenje odnosa u porodici, u Porodičnom zakonu Federacije BiH (član 2. stav 2.).

PZ Republike Srpske u osnovnim odredbama normira: “Republika Srpska obezbjeđuje posebnu zaštitu porodici (majci i djetetu) u skladu sa međunarodno priznatim ljudskim pravima i osnovnim slobodama” (član 3.).

U životu djeteta podjednaka je uloga oba roditelja. Konflikti u porodici su normalna pojava, ali u dezorganiziranim porodicama konflikti postaju hronični i teško rješivi. Nesposobnost da se konflikti rješavaju na adekvatan i blagovremen način najčešće doprinosi razvodu braka, što za članove porodice znači novo nepovoljno i stresno životno iskustvo, a naročito za djecu. UN Konvencija o pravima djeteta (1989) je prvi međunarodni dokument u kojem su u cijelosti obuhvaćene različite kategorije prava djeteta kao zasebnog ljudskog bića/individue, a ne djece kao kolektiviteta ili grupe.

Bosne i Hercegovine. Od svih međunarodnih ugovora ova konvencija u oblasti roditeljskog prava ima najveći značaj pošto normira niz dječijih prava, ali i obavezu država potpisnica na njihovo poštovanje i poduzimanje mjera radi zaštite djeteta (Traljić, Bubić, 2007: 25).

2 Tako Ustav Bosne i Hercegovine u članu 2. stav 1.a.l.j, među međunarodno priznatim pravima i slobodama čiju primjenu Federacija treba da osigura, normira pravo na zaštitu djece (i porodice), a Porodični zakon o osnovnim odredbama ističe obavezu države da osigura zaštitu (porodice i) djeteta (član 2. stav 2., t.d) (Traljić, Bubić, 2007: 25).

Istraživanja pokazuju da kod djece i mladih sa različitim oblicima ispoljenih poremećaja u ponašanju preovladavaju različiti porodični problemi, u preko 40% slučajeva.

Nije rijetkost da dijete nakon razvoda braka postane žrtva, odnosno, predmet uz pomoć kojeg jedan partner manipulira drugim. U takvim situacijama je prioritetno maloljetnoj djeci pružiti adekvatnu psiho-socijalnu zaštitu u skladu sa uzrastom djeteta. Poseban naglasak treba staviti na djelovanje Centra za socijalni rad kao organa starateljstva te na nastavno i stručno osoblje odgojno-obrazovne ustanove za djecu školskog uzrasta.

U UG „Vive Žene“ se za pomoć i podršku često obraćaju roditelji koji su procijenili da im je potrebna stručna pomoć u komunikaciji sa djecom, prije ili poslije procedura koje se odnose na razvod braka. Nažalost, većina roditelja nije u prilici samostalno donijeti odluku da je u saniranju porodičnih nesuglasica potrebna stručna pomoć. Iz navedenog slijedi zaključak da je u ovim procesima od izuzetnog značaja kvalitetna multisektorska i multidisciplinarna saradnja kako bi osobe koje prolaze kroz proces postupka posredovanja i cjelokupne procedure razvoda braka imale prave informacije koji mehanizmi podrške im stoje na raspolaganju, a naročito zbog zaštite djetetovog mentalnog zdravlja i zaštite svih interesa djeteta.

Savremeno doba je donijelo velike promjene po pitanju porodice u mnogim segmentima, a sve je uticalo na djecu koja osjećaju posljedice porodičnih problema.

1.2. Posredovanje u porodičnim sporovima prije razvoda braka

Rješavanje sukoba je sastavni dio života svakog čovjeka. Posrednik je treća osoba koja je neutralna i nepristrasna, ne nudi rješenja već stvara uslove za zajednički razgovor sukobljenih strana u kojem je moguće pronaći rješenje, podjednako prihvatljivo za obje strane. Osim kod posredovanja pri razvodu braka, medijacija se primjenjuje i kod sukoba nakon razvoda i između roditelja i djece.

Posredovanje predstavlja jedan od alternativnih načina rješavanja sukoba u porodici. Usmjereno je ka pružanju stručne pomoći strankama, odnosno članovima porodice, kako bi na miran način prevazišli konfliktne situacije i došli do sporazuma (Bubić, Traljić, 2007: 114).

U članu 5. stav 1. Porodičnog zakona FBiH se navodi „Za pružanje stručne pomoći i zaštite prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice, za rješavanje sporova između članova porodice, kao i u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa nadležan je Centar za socijalni rad kao organ starateljstva, sud i osoba ovlaštena za posredovanje.“

Zahtjev za posredovanje mogu podnijeti i bračni partneri koji nemaju djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje.³ Zahtjev se podnosi ovlaštenoj osobi na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište, odnosno boravište, ili na čijem su području bračni partneri imali posljednje zajedničko prebivalište.

Osoba ovlaštena za posredovanje dužna je u roku od osam dana od podnošenja zahtjeva pokrenuti postupak posredovanja i pozvati oba bračna partnera da osobno pristupe i učestvuju u ovom postupku.⁴

³ Bračni partner nije dužan podnijeti zahtjev za posredovanje ako je boravište drugog bračnog partnera nepoznato najmanje šest mjeseci i ako je bračnom partneru oduzeta poslovna sposobnost.

⁴ Punomoćnici ne mogu zastupati bračne partnere, niti mogu prisustvovati u postupku posredovanja.

U postupku posredovanja ovlaštena osoba nastojat će ukloniti uzroke koji su doveli do poremećaja bračnih odnosa i izmiriti bračne partnere. Prema potrebi preporučit će im da se obrate savjetovalištima ili drugim ustanovama koje im mogu dati potreban savjet.

Ovlaštena osoba upoznat će bračne partnere sa posljedicama razvoda braka, a posebno sa onim koje se odnose na djecu (čl. 46, 47, 48. Porodičnog zakona FBiH).

Ako se oba bračna partnera, uredno pozvana, ne odazovu na poziv da učestvuju u postupku posredovanja, a ne opravdaju svoj izostanak, postupak će se obustaviti.

Izuzetno, postupak se neće obustaviti u slučaju izostanka bračnog partnera koji se nasilnički ponaša prema drugom bračnom partneru. Obzirom da se UG “Vive Žene” Tuzla prvenstveno bavi pružanjem pomoći žrtvama nasilja, u mnogim slučajevima posredovanje smo i okončali upravo bez prisustva bračnog partnera koji je bio nasilan.

Ako se u postupku posredovanja bračni partneri ne izmire, ovlaštena osoba nastojat će da se oni sporazumiju o tome sa kim će živjeti njihovo maloljetno dijete ili dijete nad kojim se ostvaruje roditeljsko staranje nakon punoljetstva, o njegovim osobnim odnosima sa roditeljem sa kojim neće živjeti, o njegovom izdržavanju i o ostalim sadržajima roditeljskog staranja.

Ako bračni partneri ne postignu sporazum, ili postignuti sporazum ne odgovara interesima djeteta, organ starateljstva će na zahtjev ovlaštene osobe ili po službenoj dužnosti odlučiti o tim pitanjima (član 50. ST.1,2 PZ FBiH).

Tokom postupka u kojem se odlučuje o tome sa kojim će roditeljem dijete živjeti, o osobnim odnosima i neposrednim kontaktima djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi, te o roditeljskom staranju, sud mora na odgovarajući način obavijestiti dijete, koje je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice odluke, o vođenju postupka i o njegovom pravu

da izrazi svoje mišljenje. Sudija obavlja neformalni razgovor sa djetetom na sudu, ili van suda, uz posredovanje organa starateljstva, o čemu sastavlja zapisnik.

Interes djeteta je postao rukovodeći kriterij i pri uređenju odnosa roditelja i djece. Problem porodičnog nasilja posljednjih nekoliko godina izašao je iz okvira „privatnog problema“, pa su se time proširile i usluge koje nudi organ starateljstva žrtvama porodičnog nasilja.

Iz navedenih činjenica o različitim i mnogobrojnim ulogama organa starateljstva vidljivo je u kojoj se mjeri pojedinac i porodica mogu osloniti na podršku i zaštitu ove ustanove. Kroz pomenute intervencije organa starateljstva u porodicu i unutarporodične odnose, može se naslutiti koliko je važno djelovanje istog jer se radi o „životnim situacijama“ čije rješavanje osigurava skladan život bez porodičnih nesuglasica. Centar za terapiju i rehabilitaciju UG „Vive Žene“, pružajući usluge savjetodavne podrške bračnim partnerima, ali i savjetodavni i psihoterapijski rad maloljetnoj djeci, pomaže članovima porodice da pokušaju prevazići porodične konflikte te kroz savjetodavni rad identificira rizične porodice i djeluje u pravcu osnaživanja resursa cjelokupne porodice.

Proglašenjem pandemije tokom mjeseca marta 2020. godine, u UG „Vive Žene“ Tuzla pristizalo je sve manje zahtjeva za postupak posredovanja prije razvoda braka. Tokom 2018. i 2019. godine, u prosjeku je realizirano 15 postupaka posredovanja, dok je 2020. i 2021. godine od 10 zakazanih postupaka posredovanja realizirano samo dva postupka.

1.3. Posredovanje u porodičnim sporovima i interesi djeteta

Državne institucije koje imaju najveću odgovornost u primjeni/provođenju principa „najbolji interesi djeteta“, uz brigu i zaštitu koje su neophodne za djetetovu dobrobit, su: centri za socijalni rad, pravosuđe, te obrazovne i zdravstvene ustanove.

Razvod roditelja ubraja se u jedno od najstresnijih iskustava koja djeca mogu doživjeti. Istraživanja pokazuju na brojne negativne posljedice roditeljskog razdvajanja na djecu; emocionalne, socijalne, ponašajne, kognitivne dok imamo i nalaza istraživanja koja pokazuju da je ostajanje u „lošem braku zbog djece“ i svjedočenje djece sukobu roditelja znatno štetniji nego što bi bio čin razdvajanja. Roditelji ponekad misle da su djeca još nezrela da shvate šta znači razvod braka, zaboravljajući činjenicu da djeca ipak osjete da se nešto oko njih događa. U okolnostima koje sa sobom donosi procedura razvoda braka, roditelji su dužni upoznati djecu o tome šta se u porodici događa, na njima razumljiv način. U cijeloj proceduri razvoda braka ključno je zaštititi interes djece. Istu je potrebno isključiti iz svih konfliktnih situacija koje se tiču nespornuma između odraslih.

Uzimajući u obzir iskustva iz prakse tokom postupka posredovanja koji su se realizirali u UG „Vive Žene“ Tuzla, može se izvesti zaključak da u većem broju postupaka bračni partneri ne postižu dogovor oko preuzimanja starateljstva nad maloljetnom djecom, kao i u vezi održavanja osobnih kontakata sa roditeljem sa kojim dijete ne živi. Prateći problemi na sve navedeno nerijetko su i konflikti u vezi sa isplatom alimentacije na ime izdržavanja djeteta.

Bračni partneri koji se sa zahtjevom za posredovanje obraćaju u UG „Vive Žene“ Tuzla u veoma rijetkim slučajevima se odlučuju obratiti u savjetovalište ili učestvovati u

partnerskoj terapiji navodeći da postupak žele okončati u što kraćem roku. Manji broj bračnih partnera tokom postupka posredovanja, usljed stručne podrške pri komuniciranju, ipak su se odlučili potražiti stručnu pomoć i pokušati nastaviti zajednički život.

Razvod braka sam po sebi predstavlja stresan period za odrasle, a posebno za djecu. Djeci je naročito teško shvatiti zašto se roditelji razdvajaju. Usljed stresnih događaja vezanih za odvojenost roditelja, nerijetko se kod djece mogu razviti i neuroze. Prema Pehar (2000) na pojavu neuroze kod djece djeluju različiti činioci iz nepovoljne porodične sredine, među kojima je i razvod braka roditelja, nepotpune porodice, nepovoljna unutrašnja atmosfera u porodici (svađe, sukobi, verbalna i fizička obračunavanja među roditeljima, stalna napetost i nervoza roditelja, loši uvjeti života itd).

U domaćem pravu o načinu održavanja ličnih odnosa roditelja s djetetom, roditelji se sporazumijevaju, a u slučaju nepostizanja sporazuma ili njegove suprotnosti s najboljim interesom djeteta, odluku donosi sud, zajedno s odlukom o roditeljskom staranju (član 145. stavovi 1. i 2, član 304. stav 1. i član 307 PZ FBiH), odnosno, organ starateljstva (član 93. stav 1. PZ RS).

Nadležnost za odlučivanje o tome s kojim roditeljem će živjeti dijete, na području Bosne i Hercegovine, uređena je na različit način: u Federaciji BiH i Brčko distriktu BiH ovi predmeti su u nadležnosti suda, dok je u Republici Srpskoj nadležnost podijeljena između suda i organa starateljstva.

Kriteriji koji će pomoći nadležnim organima u određenju najboljeg interesa djeteta mogu se izvesti iz porodičnih zakona, u prvom redu iz odredaba koje normiraju odgovornosti, dužnosti i prava roditelja prema djetetu, odnosno prava djeteta prema roditeljima. Na osnovu njih, kao kriteriji se mogu utvrditi sposobnost, spremnost, mogućnost i volja, odnosno želja roditelja da uspješno izvršavaju svoje obaveze

i odgovornosti.

Prema Porodičnom zakonu FBiH, sud ima mogućnost, u slučaju odvojenog života roditelja, odlučiti o pojedinačnom ili o zajedničkom ostvarivanju roditeljskog staranja. Roditelji se ne mogu odreći roditeljskog staranja, odnosno roditelji su dužni starati se o životu i zdravlju djeteta, čuvati ga i štiti ga od svih oblika poroka. Također su dužni starati se o obrazovanju djeteta, dužni su izdržavati dijete, osigurati životne uslove potrebne za njegov razvoj te imaju dužnost i prava odgajati dijete u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti i to u skladu sa uzrastom i zrelosti djeteta. Pri opredjeljenju za jednu od ovih varijanti, kriterij treba da bude postojanje, odnosno, nepostojanje sposobnosti i spremnosti roditelja na međusobnu saradnju i na zajedničko ostvarivanje roditeljskog staranja, sporazumijevanje o svim pitanjima važnim za život i podizanje djeteta, na zajedničko donošenje bitnih odluka koje se tiču djeteta, na uređenje života tako da u njegovom centru i dalje bude dijete. Ukoliko se primjenom ovog kriterija utvrdi da je zajedničko staranje štetno za dijete, odnosno suprotno njegovom najboljem interesu, ono se ne smije odrediti.

U određivanje najboljeg interesa djeteta, u slučaju odvojenog života roditelja, neophodno je uključiti organ starateljstva i osobu ovlaštenu na posredovanje, ukoliko za posredovanje u konkretnom slučaju nije nadležan organ starateljstva. Vezano za razvod braka, ovu obavezu u FBiH ima, u prvom redu, osoba ovlaštena za posredovanje, kojoj se zahtjevom za posredovanje, prije pokretanja postupka za razvod braka, moraju obratiti bračni partneri koji imaju zajedničku djecu nad kojom ostvaruju roditeljsko staranje (član 45. stav 1. PZ). Jedna od obaveza ove osobe je da nastoji da se roditelji sporazumiju o svim pitanjima bitnim za dijete, a ako sporazum nije postignut ili nije u interesu djeteta, obavezna je zahtijevati od organa starateljstva da odluči o ovim pitanjima,

što ovaj organ može uraditi i po službenoj dužnosti. Njegova odluka važi samo do pravosnažnosti odluke o razvodu braka (stavovi 2. i 3. člana 50. PZ FBiH).⁵ Održavanje ličnih odnosa i neposrednih kontakata roditelja s djecom može se ograničiti ili zabraniti samo radi interesa djeteta (član 145. stav 3. PZ FBiH i član 128. stav 3. PZ BD), odnosno radi zaštite ličnosti i drugih interesa djeteta (član 93. stav 3. PZ RS).

U dijelu domaćeg prava djetetu je, kao posebno pravo, priznato pravo na izražavanje i uvažavanje vlastitog mišljenja u skladu s njegovim uzrastom i zrelošću (član 125. PZ FBiH, član 108. stav 1. PZ BD).

Načelo zajedničke odgovornosti roditelja, sadržano u članu 18. Konvencije, domaći zakonodavci su prihvatili normirajući kao osnovno pravilo o ostvarivanju roditeljskog staranja da se roditelji zajednički, sporazumno i ravnopravno staraju o djetetu, osim ako je drugačije uređeno zakonom (član 141. stav 1. PZ FBiH, član 124. stav 1. PZ BD).⁶

Tokom postupka posredovanja, bračne partnere je potrebno usmjeriti na dogovor o brizi za maloljetnu djecu u skladu sa interesima, željama i potrebama djeteta.

Kada govorimo o posljedicama razdvajanja roditelja, nije se dovoljno ograničiti na odluku o mjestu gdje će dijete živjeti, već bi djecu trebalo uvažiti kao pojedince s njihovim temeljnim potrebama, željama i uopće osjećajima, podjednako prema trenutnom stanju i predviđanju budućnosti. Roditelji bi morali biti iznad svoga spora i zajednički razmotriti trenutne i

5 Na ovaj način zakonodavac je osigurao zaštitu najboljeg interesa djeteta za vrijeme trajanja brakorazvodnog postupka. Interes djeteta je posebno zaštićen u slučaju sporazumnog razvoda braka, uslovljavanjem donošenja odluke o razvodu postojanjem sporazuma o ovim pitanjima, sklopljenom u postupku posredovanja i obavezivanjem suda da odbije zahtjev za razvod ukoliko ovaj sporazum nije u interesu djeteta (član 44. PZ FBiH).

6 Za roditelje i dijete je bitno održavati otvorene komunikacijske veze, emocionalni odnos i odnos podrške; oba bi roditelja trebala ostati uključena u djetetov život, a svakako treba izbjegavati postavljanje djeteta u ulogu povjerenika; te dijete pripremiti ukoliko se u njegov život planira uvesti novi partner.

buduće potrebe svoje djece.

Kriteriji i smjernice kojim voditelji postupka posredovanja treba da se rukovode pri utvrđivanju najboljeg interesa djeteta i pri vođenju postupka, treba da budu odredbe Konvencije o pravima djeteta i Konvencije o ostvarivanju dječijih prava, odredbe porodičnog zakonodavstva i relevantne odluke Evropskog suda za ljudska prava.

1.4. Prednosti posredovanja u porodičnim sporovima

Posredovanje je posebno preporučljiva metoda u rješavanju porodičnih sporova zato što:

- porodični sporovi/sukobi utiču na sve članove porodice, posebno na najranjivije
- u porodičnim sporovima su pravna pitanja veoma isprepletena jakim emocijama
- porodični sporovi/sukobi uključuju osobe koje će biti u međusobnom odnosu i u budućnosti, jer su porodične veze neraskidive, a nerazriješeni i dugotrajni porodični sporovi mogu negativno uticati na djecu
- posredovanje omogućava sporazumno rješavanje porodičnog spora, uređenje međusobnih prava i obaveza i buduće saradnje, bez utvrđivanja koja je strana u postupku u pravu.

Posredovanje pruža dobru šansu za dalji život razvedenih roditelja - prvenstveno za dobar rast i razvoj njihovog djeteta jer čuva njihove lične i imovinske interese i porodične veze.

Prednosti posredovanja u porodičnim odnosima su mnogobrojne. Također su i dokazane kroz praksu rada organa starateljstva u ovim postupcima:

- odluke samostalno donose oni koji će živjeti u skladu sa postignutim dogovorom;

- samostalno donošenje realnih odluka koje uvažavaju potrebe svih članova porodice povećava vjerovatnoću ostvarivanja sporazuma;
- omogućava se nastavak porodičnih veza između djece i roditelja nakon sukoba/ razvoda;
- razvija se trajna roditeljska saradnja zasnovana na zajedničkom interesu za dobrobit djece;
- posredovanje uvažava porodičnu prošlost, ali ne produbljuje problem traženjem uzroka sukoba u prošlosti;
- posredovanje je usmjereno na sadašnji problem i na rješenje koje će biti održivo i u budućnosti;
- posredovanje podstiče zajedničku odgovornost za kvalitet života članova porodice;
- spor je moguće riješiti brzo i smanjiti troškove njegovog rješavanja.

U situacijama kada se tokom posredovanja postigne djelimični sporazum ili se ne postigne sporazum, posredovanje doprinosi da klijenti u postupku jasnije sagledaju situaciju, njihovom boljem međusobnom razumijevanju i komunikaciji te efikasnijem učešću u daljem rješavanju spora na sudu.

Važno je istaći da su bračni partneri i poslije razvoda braka obavezni saradivati i dogovarati se oko odgoja i obrazovanja zajedničke djece. Roditelj sa kojim dijete ne živi i sa kojim povremeno održava osobne kontakte, također je obavezan aktivno učestvovati u svim sferama djetetovog života.

1.5. Načela postupka posredovanja u porodičnim sporovima

Primijetno je da općenito raste broj porodičnih sporova, naročito onih koji su povezani s odvajanjem članova porodice ili razvodom braka. U takvim slučajevima nastupaju loše posljedice kada je potrebno osigurati zaštitu najboljih interesa i dobrobiti djeteta, kako to zahtijevaju međunarodni instrumenti, osobito kad se radi o zbrinjavanju djece tokom razdvajanja roditelja.

Temeljna načela posredovanja u porodičnim sporovima, a prema Preporuci Vijeća Evrope o porodičnom posredovanju:

- posrednik je nepristran u odnosu na strane u sporu;
- posrednik je neutralan u pogledu ishoda postupka posredovanja;
- posrednik poštuje gledišta stranaka i štiti jednakost njihova pregovaračkog položaja;
- posrednik nije ovlašten nametnuti rješenje strankama;
- uvjeti za provedbu posredovanja moraju biti takvi da garantiraju privatnost;
- rasprave o posredovanju su povjerljive i ne smiju se kasnije koristiti, osim ako stranke daju pristanak ili u slučajevima kad to dopušta nacionalno pravo;
- posrednik će, u odgovarajućim slučajevima, obavijestiti stranke o mogućnostima da koriste bračno savjetovanje ili druge oblike savjetovanja kao put rješavanja bračnih ili porodičnih problema;
- posrednik će naročito voditi računa o dobrobiti i najboljim interesima djece, roditelje će poticati da pomno paze na potrebe djece i podsjećati ih na njihovu glavnu odgovornost za dobrobit njihove djece i na potrebu da djecu obavještavaju i savjetuju se s njima;
- posrednik će posebno obratiti pažnju na to je li se

u prošlosti dogodilo nasilje ili se među strankama može dogoditi u budućnosti, te kakav bi to učinak moglo imati na pregovaračke pozicije stranaka, on mora razmotriti je li u tim okolnostima postupak posredovanja primjeren;

- posrednik može davati pravne obavijesti, ali ne smije davati pravne savjete.

Što se tiče prava djeteta, važno je priznavanje dječijih prava kao prava čovjeka, pa treba olakšati ostvarenje tih prava tako da djeca budu o svojim pravima direktno obaviještena. Djeci treba dopustiti da sudjeluju u postupcima koji se na njih odnose, a naročito u stvarima koje uključuju provedbu roditeljske odgovornosti u vezi sa smještajem djece i kontakte sa odsutnim roditeljem. Očekuje se da se mišljenju koje dijete izrazi prizna odgovarajuće značenje. U praksi se nažalost dešava da se mišljenje djeteta često zanemaruje, da dijete ne bude informirano o svojim pravima i da se mišljenje djeteta ne uvažava.

Na obavezi države ostaje da razvije različite mehanizme potpore porodicama koje nisu u mogućnosti same prevazići porodične konflikte te i na taj način zaštititi najbolji interes djeteta.

1.6. Faze postupka posredovanja

Potrebno je napomenuti da je postupak posredovanja izdvojen iz brakorazvodnog postupka. Drugim riječima, ovaj postupak moraju pokrenuti bračni partneri prije podnošenja tužbe za razvod braka. Kod klijenata koji se za pomoć i podršku obraćaju u UG „Vive Žene“ Tuzla, često se može uočiti nedovoljna informiranost o obaveznom postupku posredovanja, načinu odvijanja, prisustva bračnih partnera i

iznošenju potrebnih informacija i drugih sadržaja i procedura važnih za ovaj postupak.

Posredovanje u porodičnim sporovima odvija se kroz sljedeće faze:

- **UVODNI ZAJEDNIČKI SASTANAK:** predstavljanje, upoznavanje postupka posredovanja, davanje saglasnosti za posredovanje, strane u sporu predstavljaju problem i stavove, međusobno postavljaju pitanja
- **ODVOJENI SASTANAK:** predstavljanje svog viđenja spora/sukoba, svojih interesa, motiva, uz mogućnost da neke informacije ostanu povjerljive
- **RAD NA SPORAZUMU KROZ ODVOJENE/ ZAJEDNIČKE SASTANKE:** traženje odgovarajućeg rješenja, posrednik podstiče obje strane da daju sugestije kako bi se došlo do zajedničkog rješenja-sporazuma
- **ZAVRŠNI ZAJEDNIČKI SASTANAK:** posrednik zaokružuje sve što je urađeno, bez obzira da li je bilo uspješno, a ako je bilo uspješno, pomaže u dogovaranju o detaljima sporazuma koji se formalno zapisuje. Postignuti sporazum se formalno zapisuje i dostavlja sudu.

Pravilnikom o osnovnim elementima koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja prije pokretanja postupka razvoda braka, članom 1. je određeno da su osnovni elementi koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja:

1. Akt o ovlaštenju za posredovanje
2. Socijalna anamneza za bračne partnere

3. Podaci o dinamici odnosa u porodici
4. Procjena mogućnosti održavanja bračnih odnosa u budućnosti.

Napominjemo da je odluka uvijek na partnerima, a posrednik, kao neutralno lice, samo pomaže da se problem objektivnije sagleda i razriješi tako da obje strane budu podjednako zadovoljne.

ZAKLJUČAK

Porodica je fundamentalna društvena grupa koju obično čine oba ili jedan roditelj i njihova djeca. Čine je dvije ili više osoba koje dijele zajedničke vrijednosti, ciljeve, duži vremenski period su posvećeni jedno drugom i obično dijele isti dom. Kako su sukobi u porodici, sastavni dio života svakog čovjeka, vrlo često dolazi do toga da konflikti u porodici postaju intenzivni i vremenom za bračne partnere hronični i nerješivi. U tim okolnostima je najvažnije potražiti stručnu pomoć i podršku u svrhu saniranja i rješavanja problema. Kako smo već pominjali, konflikti u porodici, posredovanje prije razvoda braka i cjelokupna procedura razvoda, jedan su od stresnijih životnih situacija za odrasle članove porodice, ali naročito za djecu. Uglavnom se bračni partneri upućuju po savjetodavnu podršku pri Centru za socijalni rad i u različita savjetovaništa, ali djeca razdvojenih roditelja najčešće ostaju zanemarena, bez stručne podrške.

Centru za terapiju i rehabilitaciju UG „Vive Žene“, zbog podrške prilikom stresnih okolnosti koje nastaju tokom razvoda braka, već treću deceniju obraćaju se bračni partneri koji su se odlučili na postupak posredovanja prije razvoda braka zbog bračnih nesuglasica i različitih pogleda na život, ali i zbog podrške maloljetnoj djeci u vidu psihološke i savjetodavne podrške za djecu koja prolaze težak i stresan period zbog odvajanja roditelja.

Od izuzetne važnosti je da profesionalci odgojno obrazovnih ustanova, socijalnih službi i svih profesionalaca koji su na raspolaganju kao podrška u funkcioniranju porodica, pridaju posebnu važnost zaštititi najboljeg interesa djeteta.

Postoji stajalište da je cilj posredovanja promijeniti kvalitetu interakcije stranaka, odnosno preobraziti neprijateljstvo i ogorčenost u konstruktivni dijalog. Zajednička je svim teorijama misao da je cilj posredovanja usvajanje zaključka koji je prihvatljiv za stranke, bez rasprave o krivnji i odgovornosti.

Kao poražavajuće činjenice koje se dešavaju u praksi, spomenut ćemo ih nekoliko; kada jedan od roditelja zabranjuje kontakte sa drugim pa čak i sa odvojenom sestrom ili bratom, prostorno su udaljeni što otežava i komplicira realiziranje kontakata. Pri tome treba istaći da djeca zbog takvog odnosa pate, a u veoma rijetkim slučajevima roditelji takve djece obrate se za stručnu pomoć.

U navedenim postupcima, djeca, nažalost, ostaju uglavnom nevidljiva i zaboravlja se činjenica da su ista najranjivija kategorija.

Kvalitetna komunikacija je osnov skladnih unutarporodičnih odnosa te predstavlja okosnicu stabilnosti braka i porodice, a njen kvalitet zavisi od spremnosti njenih članova da preuzmu brigu za njegovanje razumijevanja, saradnje, suosjećanja i uvažavanja tuđih potreba.

U radu profesionalaca koji pružaju podršku porodici, potrebno je potencirati da se uvijek i u svakom slučaju ispituje, analizira, procjenjuje i kontinuirano prati razvoj djece koja prolaze stresna iskustva u porodici kao što su porodični konflikti, postupak posredovanja i cjelokupna procedura razvoda braka.

LITERATURA

Alinčić, M. (1999) Europsko viđenje postupka obiteljskog posredovanja, u: Revija za socijalnu politiku, God.6, br. 3-4, str. 227-240, Zagreb.

Breber, M., Sladović Franz, B. (2014) Uvođenje obiteljske medijacije u sustav socijalne skrbi – perspektiva stručnjaka, u: Ljetopis socijalnog rada, Vol. 21 (1), str. 123- 152, Zagreb.

Bubić, S. (2014) Standard „najbolji interes djeteta“ i njegova primjena u kontekstu ostvarivanja roditeljskog staranja, u: Zbornik radova, Pravni fakultet Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru, str 11 – 31.

Bubić, S., Traljić N. (2007) Bračno pravo, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Bubić, S., Traljić N. (2007) Roditeljsko i starateljsko pravo, Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

Cvejić Jančić O. (2012) Mediation as a means of sustaining family, Human Rights Review, Volume: II, Issue: 2 december 20012.

Laklija M., Pećnik N., Sarić R. (2005) Zaštita najboljeg interesa djeteta u postupku razvoda braka roditelja, u: Ljetopis socijalnog rada, Vol.12 No. 1., str. 7 – 38.

Posredovanje/medijacija u porodično pravnim sporovima, Centar za posredovanje Crne Gore i Ministarstvo pravde Crne Gore: OEBS Pehar, L. (2000) Oduzeto djetinjstvo, Zenica: Dom štampe.

Ponjavić, Z. (2015) Porodično pravo, od institucije do autonomije ličnosti, Pravni život br. 10/2015.

Stanković, G. (1984) Procesni položaj organa starateljstva u građanskom sudskom postupku, u: Saradnja suda i organa starateljstva u primeni novih porodičnih zakona. - Beograd: Pravni fakultet, 1984. - Str. 74-89.

Sladović Franz, B. (2006) Obilježja obiteljske medijacije, u: Ljetopis socijalnog rada, Vol.12 No.2, str. 301 – 320.

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u BiH (2013), Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Sarajevo.

Štifter A., Mihalj M., Rajhvajn L., Vuković, S. (2016) Razlozi razvoda braka kao odrednice sporazuma o roditeljskoj skrbi, u: Ljetopis socijalnog rada, Vol. 23, No. 2, str. 275-297.

Tomić, R. (2005) Poremećaji u ponašanju kod djece i mladih, Tuzla: „OFF-SET“.

Zloković J., Rosić V. (2002) Prilozi obiteljskoj pedagogiji, Rijeka: Rijeka.

IZVORI S INTERNETA:

HUDOC - European Court of Human Rights

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22%5D%7D>

<http://www.bih-pravo.org/institut-posredovanja-porodicnom-zakonu-fbih-t1185.html>

<http://www.mhrr.gov.ba>

ZAKONI:

Porodični zakon FBiH („Sl. novine FBiH”, broj: 35/2005, 41/2005 - ispr. i 31/2014)

Porodični zakon Republike Srpske (Sl. glasnik, broj: 63/14)

Porodični zakon Brčko distrikta BiH, (“Službeni glasnik Brčko distrikta BiH”, broj: 3/07)

Konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda

PRILOG 1

PRAVILNIK O UVJETIMA KOJE MORA ISPUNITI FIZIČKA I PRAVNA OSOBA OVLAŠTENA ZA POSREDOVANJE IZMEĐU BRAČNIH PARTNERA PRIJE POKRETANJA POSTUPKA ZA RAZVOD BRAKA

(“Službene novine Federacije BiH”, broj: 5/06)

Članak 1.

Ovim Pravilnikom propisuju se uvjeti koje mora ispuniti fizička ili pravna osoba ovlaštena za posredovanje između bračnih partnera prije pokretanja postupka za razvod braka (u daljnjem tekstu: posredovanje).

Članak 2.

Fizička osoba koja provodi posredovanje mora ispunjavati sljedeće uvjete:

- da je državljanin Bosne i Hercegovine,
- da je poslovno sposobna,
- da je zdravstveno sposobna,
- da ima položen stručni ispit u struci,
- da raspolaže odgovarajućim prostorom (prostorija za rad sa bračnim partnerima, čekaonica i zaseban sanitarni čvor) koji mora udovoljavati minimalnim sanitarno-tehničkim i higijenskim uvjetima, uz osiguran pristup osobama s invaliditetom u kolicima,
- da ima visoku stručnu spremu (filozofski fakultet odsjek za psihologiju, pravni fakultet, fakultet političkih nauka (odsjek socijalnog rada) i najmanje tri godine rada u struci.

Posredovanje ne može provoditi osoba protiv koje se vodi istražni ili kazneni postupak ili je pravomoćno osuđena za kazneno djelo protiv života i tijela, protiv dostojanstva ličnosti i morala, protiv braka, obitelji, te osobe kojima je izrečena zaštitna mjera sukladno odrednicama Zakona o zaštiti od

nasilja u obitelji (“Službene novine Federacije BiH”, broj: 22/05).

Članak 3.

Pravna osoba koja provodi posredovanje mora ispunjavati sljedeće uvjete:

- raspolagati odgovarajućim prostorom (prostorija za rad s bračnim partnerima, čekaonica i zaseban sanitarni čvor), koji mora udovoljavati minimalnim sanitarno - tehničkim i higijenskim uvjetima, uz osiguran pristup osobama s invaliditetom u kolicima,
- imati zaposlenog jednog ili više stručnih radnika visoke stručne spreme (filozofski fakultet odsjek psihologije, pravni fakultet, fakultet političkih nauka odsjek socijalnog rada) s položenim stručnim ispitom u struci i najmanje tri godine radnog iskustva u struci.

Članak 4.

Fizička ili pravna osoba koja provodi posredovanje dužna je prihvatiti svaku promjenu koja je od utjecaja na ispunjenje uvjeta za provođenje posredovanja.

Članak 5.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu danom objavljivanja u “Službenim novinama Federacije BiH”.

PRILOG 2

Na osnovu člana 51. tačka 4. Porodičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine (“Službene novine Federacije BiH”, broj: 35/05), federalni ministar rada i socijalne politike donosi:

***PRAVILNIK O OSNOVNIM ELEMENTIMA KOJE MORA
SADRŽAVATI STRUČNO MIŠLJENJE U POSTUPKU
POSREDOVANJA PRIJE POKRETANJA
POSTUPKA ZA RAZVOD BRAKA***

Član 1.

Ovim Pravilnikom propisuju se osnovni elementi koje mora sadržavati stručno mišljenje u postupku posredovanja koje daje fizičko ili pravno lice koje provodi posredovanje prije pokretanja postupka za razvod braka (u daljnjem tekstu: stručno mišljenje u postupku posredovanja).

Član 2.

Stručno mišljenje u postupku posredovanja sadrži slijedeće elemente: 1. akt o ovlaštenju za posredovanje, 2. socijalnu anamnezu za bračne drugove, 3. podatke o dinamici odnosa u porodici i 4. procjenu mogućnosti održavanja bračnih odnosa u budućnosti.

Član 3.

Socijalna anamneza iz člana 2. tačke 2. ovog Pravilnika sadrži: 1. lične podatke o bračnim drugovima (ime i prezime, datum i mjesto rođenja, adresu, ime roditelja i djevojačko prezime žene), 2. podatke o odrastanju, školovanju, školskoj spremi, dodatnim edukacijama ili osposobljavanjima, vještinama i znanjima, zaposlenosti bračnih drugova, da li su ranije bili u braku, vrijeme trajanja prethodnih i sadašnjeg

braka, podatke o djeci (zajedničkoj, vanbračnoj, djeci iz prethodnih brakova), 3. podatke bračnih drugova o tome kako sebe doživljavaju, podatke o njihovom odnosu prema porodici, o osobama koje sa njima žive ili imaju uticaja na njihov bračni život, kao i podatke o poslu, organizaciji života, aktivnostima, načinu provođenja slobodnog vremena, interesima i sklonostima bračnih drugova, 4. podatke o zdravstvenom stanju bračnih drugova i 5. podatke o materijalnim i stambenim prilikama bračnih drugova.

Član 4.

Podaci o dinamici odnosa u porodici iz člana 2. tačke 3. ovog Pravilnika sadrže: 1. prikaz bračnih odnosa: razvoj bračnih odnosa, emocionalna zrelost i emocionalna stabilnost bračnih drugova, vrijeme od kada su poremećeni bračni odnosi, uzrok poremećaja međusobnih odnosa, jesu li bračni drugovi prije postupka posredovanja već tražili pomoć, uzajamno poštovanje, povjerenje i iskrenost bračnih drugova, 2. prikaz odnosa prema djeci i senzibilitet za potrebe djece, saglasnost u vaspitnoj ulozi i odabiru vaspitnih postupaka, kvalitetu emocionalne veze roditelja sa djecom i 3. prikaz odnosa sa licima iz bliže ili dalje sredine koja imaju uticaj na porodične odnose: međusobna povezanost, uticaj na bračne i roditeljske odnose, nivo uzajamne spremnosti na pomoć i podršku.

Član 5.

Procjena mogućnosti održavanja bračnih odnosa u budućnosti treba sadržavati: 1. spremnost na promjene, s ciljem održavanja bračne zajednice, 2. stepen poremećaja odnosa bračnih drugova.

Član 6.

Ovaj Pravilnik stupa na snagu danom objavljivanja u "Službenim novinama Federacije BiH".

Five žene